

'ילדים בסדר גמור'?

אלימות ומחאת בני נוער במדינת ישראל הצעירה

עודד היילברונר

תקציר

המאמר עוסק בדפוסי המרידה, העבריינות והאלימות של בני נוער בישראל הצעירה, בעיקר באזור המרכז ובשכונות המעמד הבינוני. התופעה הייתה חלק מדפוסי התנגדות של בני נוער וצעירים ברחבי העולם בשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה. בחלקו הראשון של המאמר אעסוק באפיון של חברות נוער ובהתנגדותן לתרבות ההורים בתחומים הציבוריים (השכונה) והפרטיים (הבית הבורגני) בהקשר של דפוסי חיים עירוניים חדשים שהתפתחו בישראל. בחלקו השני אעמוד על הפשיעה ועל העבריינות בקרב בני הנוער ובתגובות תרבות ההורים, שהתאפיינה בפניקה מוסרית. בסיכום המאמר אעלה כמה מחשבות על הסיבות לכך שמרד הצעירים העולמי של סוף שנות השישים פסח על ישראל, למרות גרעיני ההתנגדות שנבטו בה לפני מלחמת ששת הימים.

מילות מפתח: אלימות, בני נוער, דפוסי עיור, התנגדות, ישראל הצעירה, מעמד בינוני

'ילדה טובה לא הולכת לשותות קוקה לבד בלילה,
כי הזאב הקטן יאכל אותה –
האממממ. הוא יושב תמיד בחברת גורים אחרים'.
'גברברי הקולה', העולם הזה, 3.10.1962

במחצית הראשונה של שנות השישים התאפיינה התנהגותם של בני נוער ישראלים ממוצא אירופי, בעיקר בשכונות המעמד הבינוני בתל אביב, בביטויים של מרידה, עבריינות ואלימות. זה היה חלק מתופעה עולמית שבבסיסה התנגדות לתרבות ההורים ותגובה לדפוסי חיים עירוניים ולדפוסי צריכה חדשים. בעולם התפתחו דפוסי מרידה אלה בקרב

* כותרת המאמר מהדהדת את כותרת ספרה של חנה יבלונקה **ילדים בסדר גמור: ביוגרפיה דורית של ילידי הארץ 1948-1955**, משכל, תל אביב 2018, שלדעתי מוצגת בו תמונה אידיאלית מדי ומטעה משהו של גיבורי המאמר שלפנינו. נוסף על כך, כותרת המאמר ותוכנו מתכתבים עם שירה המפורסם של להקת המי (The Who), 'ילדים בסדר גמור' ('The Kids Are Alright') משנת 1966, שעוסק בנער ביישן שחברתו מעדיפה על פניו את נערי חברות המודס האנגליות, האופנתיות והפרועות.

הצעירים למרד ולתסיסה הפוליטית של סוף שנות השישים, ואילו בני גילם הישראלים התגייסו לשירות הצבאי, ואחריו העדיפו לדאוג להשכלתם ולעתידם הכלכלי.¹ הצייתנות למדינה ולמוסדותיה נראית מתמיהה ממבט ראשון. בשנים 1965-1966 סערה המדינה בסדרת מחאות, הפגנות ואלימות נוער. צעירי השכבות הנמוכות יצאו לרחובות ערי הפיתוח וחצרות המפעלים במחאה על האפליה לרעה, על הקיפוח ועל הקשיים הכלכליים שהחמירו בצל מדיניות המיתון של אותן שנים, ואת המדינה הציף גל שביתות. באוניברסיטה העברית בירושלים יזמו הסטודנטים את אחת ההפגנות הגדולות ביותר שידעה המדינה עד אז, נגד ביקור ראש ממשלת גרמניה לשעבר קונרד אדנאואר. צעירי הליגה נגד כפייה דתית נאבקו באלימות בחוקים לשמירת השבת, ואחרים הפגינו נגד הממשל הצבאי (כידוע, הוא בוטל בשנת 1966). ערב מלחמת ששת הימים נראה כי מדינת ישראל עומדת על מפתנו של שינוי עמוק, שבעיקר צעירים מקדמים אותו.² אחד ממוקדי התסיסה היה לא צפוי. בעשור השני לקיומה של ישראל התארגנו בני נוער רבים מהמעמד הבינוני (רובם יוצאי אירופה) במרחב הציבורי השכונתי, ששימש מסגרת לגילויי מרדנות, אלימות ועבריינות נגד הממסד, המדינה, מערכת החינוך, מערכת אכיפת החוק וכמובן ההורים (להלן: תרבות ההורים). מחאתם הייתה חלק מתופעה כלל-עולמית של תרבות צעירים, מחאה ואף אלימות שכוונו נגד התרבות השלטת – תרבות ההורים – בעידן שאחרי מלחמת העולם השנייה.³ תופעה זו לא זכתה לבוא לידי ביטוי בכתיבה ההיסטורית והסוציולוגית על אותה תקופה בישראל, שמדגישה את גילויי ההתנהגות לפי המוסכמות בקרב נוער מהמעמד הבינוני, להבדיל מהעיסוק הנרחב באפליה לרעה, במחאה ובאלימות של חבורות רחוב של נוער מזרחי בשנות השישים ובתחילת שנות השבעים.⁴ אולם להבדיל מארצות אחרות, ששם בסוף שנות השישים היו

- 1 דוגמה טובה לבני נוער כאלו היא חבורת 'בלוז לחופש הגדול' שאעסוק בה בסיום המאמר. תמונת מצב על הסטודנטים הישראלים באותן שנים ראו בתוך: רנה שפירא, חוה עצינוני-הלוי, מי אתה הסטודנט הישראלי, עם עובד, תל אביב 1973. ראו גם: מנחם מאוטנר, 'גלי צה"ל או ההאחדה של הרוק והמוות', פלילים, ט (תשס"א), עמ' 51-11.
- 2 עודד היילברונר, 'הוויקטוריאנים הישראלים: פחדים ואי-נחת בקרב מעמד הביניים בעשור השני', עיונים בתקומת ישראל, 28 (2017), עמ' 128-168. בסדרת הרצאות בסמינר מיוחד שעסק באלימות ובמחאה של צעירים נשמעו דעות פסימיות על עתיד המדינה. ראו: אלימות בישראל. הרצאות ודיונים שהושמעו בסמינריון, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים תשכ"ז; עודד רון, "'אינצידנט לא סימפטי': שיטור מהומות אתניות בישראל (1960-1970)", משטרה והיסטוריה, 4 (תשפ"ג), עמ' 81-115; Brayn K. Roby, *The Mizrahi Era of Rebellion: Israel's Forgotten Civil Rights Struggle, 1948-1966*, Syracuse University Press, New York 2015.
- 3 על הנסיבות שישראל חוותה בהן תהליכים דומים לאלה שבמערב והשימוש במונח 'לאחר-מלחמה' עבור אותה תקופה במערב ובישראל, ראו עודד היילברונר, 'לקראת היסטוריה גלובלית של ישראל הצעירה', ציון, פו (תשפ"א), עמ' 593-630.
- 4 על אלימות בני נוער מזרחים שהתאגדו בחבורות רחוב ראו: שלמה גיורא שוהם, משה אדד וגיורא רהב, קרימינולוגיה, מהדורה שישית מורחבת ומתוקנת, שוקן, תל אביב 2017; M. Amir and M. Hovav, 'Juvenile Delinquency in Israel', *Psychiatry*, 14, 2 (1976), pp. 161-172; Mimi

בני הנוער המורדים לסטודנטים זועמים,⁵ תועלה בישראל מחאת הנוער מהמעמד הבינוני לפסים לאומיים: הנערים המורדים נשבו באתוס הלאומי, התגייסו לצבא בשנים 1970-1967 והשתתפו בסדרת המלחמות שבין 1967 ל-1973.

אני מתמקד במאמר בדפוס המרידה, העבריינות והאלימות של נוער זה עד 1967, בעשור השני לקיום המדינה, בעיקר באזור המרכז ובשכונות המעמד הבינוני של תל אביב. לאחר סקירת ההיבטים העולמיים של התופעה, אעסוק בחלק ראשון באפיון של חברות נוער ובהתנגדותן לתרבות ההורים בהקשר של דפוס חיים עירוניים חדשים. בחלק השני אעסוק בפשיעה ובעבריינות בקרבם ובתגובת תרבות ההורים, שהתאפיינה בפניקה מוסרית. בסיכום המאמר אעלה כמה מחשבות על הסיבות לכך שמרד הצעירים של סוף שנות השישים פסח על ישראל.

הקדמה – עידן החברות

במחצית הראשונה של שנות השישים פורסמה בעיתונים היומיים הישראליים ובעיתוני נוער סדרת פרסומות לבירה מאלט בכותרת האחידה 'החברה' קוראים לזה בירה שחורה'. המשקה הלא אלכוהולי שווק בבקבוקים דומים לאלה של בירה אלכוהולית של אותו מותג. הוא הוצג כמשקה אמצע הדרך בין משקאות מוגזים קלים אשר מיועדים לנוער, כמו גוזה וטמפו, ובין משקאות משכרים כמו בירה ויין. שלא כמו אספרסו, אשר שווק באותן שנים לצעירים כמשקה עיליתני-סטודנטיאלי, שווקה 'הבירה השחורה' לחברה – הנערים הפרועים בשכונה, וסדרת המודעות ניסתה לשקף את תרבותו של קהל היעד. יש להניח כמובן שמעצבי המודעות עצמם היו בוגרים.⁶

Ajzenstadt, 'Crime, Social Control, and the Process of Social Classification: Juvenile Delinquency/Justice Discourse in Israel, 1948-1970', *Social Problems*, 49, 4 (2002), pp. 585-604. על מחאת צעירים מעדות המזרח בתחילת שנות השבעים ראו: Deborah Bernstein, 'The Black Panthers – Conflict and Protest in Israeli Society', *Youth and Society*, 16, 2 (1984), pp. 66-84.

5 הספרות בתחום רבה ומגוונת. ראו: Mona Hadler and Kalliopi Minioudaki (eds.), *Pop Art and Beyond Gender, Race, and Class in the Global Sixties*, Routledge, London and New York 2023; Tamara Chaplin and Jadwiga Pieper (eds.), *The Global 1960s: Convention, Contest, and Counterculture*, Routledge, New York 2023; James McAdams (ed.), *Global 1968: Cultural Revolutions in Europe and Latin America*, Notre Dame University Press, Notre Dame 2013. סקירת ספרות מקפת על שנות השישים, בדגש על רוח 1968, ראו בתוך: עודד היילברונר, '68', אלפים ועוד. כתב עת רב תחומי לעיון, הגות וספרות, 3 (2021), עמ' 232-254.

6 לא מצאתי פרטים על יוצרי 'חבורת בירה שחורה'. המודעות פורסמו בעיקר בעיתוני נוער, ושמם של המעצבים והמאיירים לא הוזכר. ב-1967 הפסיקו הפרסומות להתפרסם בעיתוני נוער כמו מעריב לנוער והארץ שלנו. לא ברור לי מדוע.

בכל הפרסומות הוצגו החבר'ה ש'קוראים לזה בירה שחורה' כחבורה שכונתית של נערים עירוניים בני 10-16, בעלי חזות מערבית, שלעתים הצטרפו אליהן נערות. בפרסומות אחת הוצגו החבר'ה מסביב למדורה, סמל תנועת הנוער, אך הם שתו 'בירה שחורה', ולא קפה בפנג'אן או תה. באחת הפרסומות הוצגו נערות שיכורות. בפרסומת אחרת רקדו החבר'ה על מכונת (סמל מעמד), בלבוש אופנתי, הבנים בתסרוקת אלביס פרסלי או ג'יימס דין, והבנות בתסרוקת מרילין מונרו או בריז'יט ברדו. מודעה אחרת הציגה את החבר'ה כשחקני כדורגל בשכונה, השותים את הבירה ישר מהבקבוק. פרסומת אחת הציגה אותם כ'חיפושיות השכונה' – להקת קצב (לפי המונח המקובל אז) עם תספורות מתאימות. הפרסומת בייביסיטר בזול ובאחריות' הציגה נער משקה תינוק בבירה. לבסוף בכותרת 'לא צריכים בנות' הם מוצגים בלבוש אופנתי צוחקים ומחווים תנועות יד מגוננות לעבר בנות 'חנוניות' בתלבושת אחידה. הפרסומות הציגו את המשקה כקריאת תיגר על ציפיות הממסד מהנוער: הן הזמינו את החבר'ה להתפרע, להשתכר, ללבוש לבוש אופנתי, להעמיד פני להקת קצב, ואף לבגוד באמונם של מבוגרים שהפקידו בידיהם את היקר מכול – תינוק. כל זאת באמצעות שתייה של משקה לא אלקוהולי שממותג כמשקה אלקוהולי.

פרסומת לבירה מאלט, 'לא צריכים בנות', מעריב לנוער, 18.8.1965

**ה"חברה"
קוראים לזה
בירה שחורה**

מאלט
למוראל גבוה,
למצב רוח מרומם -
בכל הנסיבות, בכל זמן

**אין טוב מכוס מאלט מקציפה
עם לביבות חנוכה!**

בחורף - אין הכרח לשחות את המאלט מן המקור
מיוצר מחומרים טבעיים בלבד

• ללא אסנזים • ללא צבעי מאכל

פרסומת לבירה מאלט, 'בייבי-סיטר בזול ובאחריות', **מעריב לנוער**, 20.10.1964

חבורת נוער אחרת הזוכה ב'שיר השכונה', שכתב חיים חפר ונכלל בתכנית השנייה של להקת התרנגולים. גם כאן, כמו בסדרת מודעות הפרסומת ל'בירה שחורה', ניסו יוצרים בוגרים לשקף תרבות נוער. בחבורת 'שיר השכונה' היו נערים (בנים בלבד), ממוצא אירופי לפי שמותיהם (מנדל, צבינגי, פושקש, צ'וץ, אהרל'ה, עוזי, ג'ים, אודי, שמעון רודי ועוד שמות משפחה 'אשכנזיים'). הם הפגינו את גבריותם הצעירה בקרבות רחוב עם חבורות נערים אחרות במגרש השכונתי; בלעג לבנות המתבגרות מינית ('מלפנים היא מתפתחת, היא לובשת כבר את זה' [הכוונה לחזייה]), שכמה מהן חברות בתנועת נוער, מתחילות לבטא את המיניות שלהן ומתבגרות רגשית ('מקצרת חצאית [...] אוהבת את גיורא המדריך'); ובבזו ואלימות לכל הסובב אותה ('אנחנו נפוצץ את השכונה'). המחקר העוסק במוזיקה פופולרית מיטיב לעמוד על הקשר בין תוכני שירים כמבטאים מצבים חברתיים

ותרבותיים, כך אפילו בשיר שמוצגת ישראל הבורגנית והעירונית אשר בני הדור הצעיר רוצים לשנותה.⁷ ניתוח השיר שכתב חיים חפר מציג, כנראה בהשפעת הספר **מחנים** של פרנץ מולנר (Molnár), את קולו של מנהיג חבורת נערים אשר שש אלי קרב מול חבורה יריבה שהשתלטה על מגרש המשחקים שלהם. השיר מעלה כמה תופעות. כאמור, כל נערי השכונה ממשפחות אירופיות ואינם לומדים סדיר בבתי ספר תיכון, ואם הם נוכחים בשיעור, הם עוסקים בגנבת קלמרים ומחברות ובהעתקות במבחנים. חפר הדגיש את ההיבטים המיניים של חיי החבורה, את האלימות הכבושה בתרבות חיי הפנאי שלהם, את ההתנגדות להוריהם, את הלבוש המודרני של נערות, את המסיבות ה'סלוניות' שהפריעו את מנוחת השכנים בשכונה, ויותר מכול – את האלימות שפשתה בקרב 'בני הטובים',⁸ והרצון לשנות סדרי יסוד בשכונת מגורים בורגנית ושקטה ('אנחנו נפוצץ את השכונה').

השיר עורר אהדה בקרב בני נוער וכעס ופחד – פניקה – בעיני המבוגרים. 'את תוצאות ההאזנה לשיר אפשר לראות בהתפרעויות בשכונת התקווה [...] לא לשם כך עליתי לארץ הקודש לפני 35 שנה', מחה מרדכי משלר מקיבוץ אמירים. טענות על הקשר בין השיר להתפרעויות הובאו גם בביטאון אגודת ישראל המודיע. הסערה הציבורית שפרצה סביב השיר הביאה לכך שהשיר נאסר לשידור לכמה חודשים, מיד אחרי שנבחר לשיר השנה במצעד הפזמונים העברי בשנת תשכ"ג, בשל ההתייחסויות האלימות והרמיזות המיניות שהיו בו.⁹

בישראל בעלת האוריינטציה המערבית (כשנות השישים בעיקר תרבות בריטית ותרבות צרפתית) היו חבורות הנוער חלק מתופעה רחבה יותר של תרבות הבייבי בומרס בתקופה שלאחר המלחמה בארצות המערב,¹⁰ אשר נקראו על שם גל הילודה לאחר תום מלחמת העולם השנייה. הוריהם עברו את המשבר הכלכלי משנת 1929 ואילך, את שנות המתח

7 המאמר הקלאסי בתחום, 'The Voice', הוא של הסוציולוג סימון פריט, ראו: Simon Frith, *Performing Rites: Evaluating Popular Music*, Oxford University Press, Oxford 1996, pp. 183-202.

8 על הביטוי 'בני טובים' ומשמעותו ראו בהמשך הדברים, בדיון על היחס אליהם במשטרה ובתקשורת.

9 המודיע, 19.10.1965; מכתבו של מרדכי משלר מ-28.10.1965 מופקד בארכיון המדינה (להלן: א"מ), גל-6857/7-תלונות אחרות ראו: מכתביהם של א' רמק ודוד שמש, 23.10.1965, שם, גל-6857/10-תשובתה של יהודית דורון, הממונה על קשרי הציבור ברשות השידור, 3.12.1965, שם, גל-6857/8- 'שיר השכונה', מילים: חיים חפר, לחן: סשה ארגוב. את מילות השיר אפשר למצוא באתר הישראלי המקוון שירונט, והוא נכלל בתכניתה השנייה של להקת התרנגולים משנת 1963.

<https://shironet.mako.co.il/artist?type=lyrics&lang=1&wrkid=2989&prfid=352&lang=1> כל הפרטים מן המרשתת אוזחורו ב-19.8.2024.

10 על המונח 'לאחר מלחמה' עבור אותה תקופה במערב ובישראל ראו: היילברונר, 'לקראת היסטוריה גלובלית'; והנ"ל, 'צרימה: תרבויות משנה, מוזיקה ומחאת צעירים ישראלים: מתרבות החברה הסלונית של שנות החמישים ועד תרבות הפזמונים של שנות התשעים', בתוך: מיכאל וולפה, גדעון כ"ץ וטוביה פרילינג (עורכים), **מוזיקה בישראל (עיונים בתקומת ישראל, סדרת נושא, 2014)**, עמ' 50-81.

הצבאי ואי-השקט הפוליטי בשנות השלושים ואת המלחמה על כל היבטיה הטרגיים. בני הנוער עצמם (פרט לאמריקנים) סבלו בילדותם מהצנע והמחסור שלאחר המלחמה ונהנו מאוחר יותר מעידן השפע הכלכלי. רובם גדלו בחברה השמרנית של שנות החמישים ובצלה של פצצת האטום וחוו את ההמצאות הטכנולוגיות ואת שינויי התרבות שליוו את העשורים שלאחר המלחמה. השינויים בייצור ובצריכת תרבות פופולרית התבטאו עבורם במעבר 'מתרבות עבור צעירים, לתרבות של צעירים',¹¹ שהתאפיינה במרד בתרבות ההורים השלטת, בתרבות פנאי ייחודית, באופנות ייחודיות, בעיסוק בתרבות פופולרית, במין, ואף באלומות ובעבריינות.¹² המודס (Mods) או הטדי בויס (Teddy Boys) האנגלים למשל, שמהם באו מעריצי להקת המי, להקת האבנים המתגלגלות וסגנון ה-Northern Soul, היו תת-תרבות של נוער, בדרך כלל נערים מהמעמד הבינוני-נמוך, שסיימו את הלימודים בבית הספר בני 16 ויצאו לעבוד במגזר השירותים או במקצועות טכניים. הם התאפיינו בצריכה מוגברת של מוצרים שמיועדים לצעירים כמו בגדים אופנתיים, תקליטים וקטנועים. היטיב לבטא את מופעי תרבויות הנוער בני אותה תקופה הסוציולוג פיל כהן: 'פתרון פשרה [דמיוני] לשני צרכים סותרים: הצורך ליצור ולבטא אוטונומיה ושוני מההורים ומתרבותם, והצורך לשמור על הביטחון [...] והזהדות ההורית התומכים בהם'.¹³ מקצתם עסקו בפשיעה זעירה, וקטטות ואלומות היו למוקד של עניין תקשורתי וזעזוע, או פניקה מוסרית בלשון הסוציולוגים באנגליה של שנות השישים. גם בישראל של אותה תקופה התאפיין הדיון בתרבות נוער של המעמד הבינוני ('בני טובים') בפניקה מוסרית, אשר התבססה על ציפיות שנכזבו, להבדיל מעיסוק בתרבות נוער ובאלומות של נערים מן המעמדות הנמוכים, שתויגו כמועדים לפורענות.¹⁴

11 Oded Heilbranner, 'From a Culture for Youth to a Culture of Youth: Recent Trends in the Historiography of Western Youth Cultures', *Contemporary European History*, 17, 4 (2008), pp. 575-591

12 James Marten, על היסטוריונים שכותבים על תרבות צעירים והיבטים המרכזיים בה ראו: 'Introduction: A Kaleidoscope of Youth Cultures', in: Idem (ed.), *The Oxford Handbook of the History of Youth Culture* (online edition, Oxford Academic, 14.4.2021), pp. 1-37

13 Phil Cohen, *Rethinking the Youth Question: Education, Labour and Cultural Studies*, Duke University Press, Durham, NC 1999, p. 58

14 המונח 'פניקה מוסרית' נדון בחלק השני של המאמר; הספרות בנושא רבה. ראו: Stanley Cohen, *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, Palgrave, London 1978; Bill Osgerby, 'Brighton Rocked: Mods, Rockers, and Social Change During the Early 1960s', in: Pamela Thurschwell (ed.), *Quadrophenia and Mod(ern) Culture*, Bloomsbury, London 2020, pp. 13-34; Stuart Hall et al. (eds.), *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*, Routledge, London 1978; Idem (eds.), *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*, Routledge, London 1976; דיק הבריג', *תת-תרבות פאנק: משמעותו של סגנון* (תרגמה מאנגלית רונה כהן), רסלינג, תל אביב 2008; היילברונר, 'צרימה'; מאיר חזן, 'מפא" ופולמוס "דור האספרסו"', *קתררה*, 181 (טבת תשפ"ג), עמ' 210-229.

חבורות הנוער השכונתיות מהמעמד הבינוני, ובעיקר גילויי המחאה והאלימות בקרבן, לא זכו לתשומת לב מספקת במחקר. גם המחקר על גילויי מחאה ואלימות בקרב נוער מזרחי מהשכבות הנמוכות אינו מספק, ועוסק בעיקר בסבל שחוו בגלל אפליה לרעה, גזענות ודעות קדומות ובדפוסי העבריינות שרווחו בקרבם, בין היתר כתגובה לגזענות.¹⁵ מחקרים שעוסקים בנוער מהמעמד הבינוני נוטים להציג אותם כילדים בסדר גמור, כמו כותרת ספרה של חנה יבלונקה – ממשיכי דרכם של מקביליהם בתקופת המנדט וראשית המדינה, המתבטאת בפעילות בתנועות הנוער. יבלונקה למשל פוטר את תרבות הפנאי של הצעירים בשנות השישים כגילוי עוצמת מתיקותם של החיים והנעורים,¹⁶ אולם מקורות רבים בני התקופה מערערים על תמונה אידיאלית זו ומציגים את חבורות הנוער השכונתיות בתור ביטוי של תרבות צעירים מורדת ואף אלימה, הקוראת תיגר על תרבות ההורים השלטת ועל ערכיה.

אמנם בחבורות הנוער השכונתיות היו גם נערות, אך הן היו בעיקרן חבורות של נערים, ביטוי של גבריות במרחב הציבורי, בארץ ובארצות אחרות. ככלל, נערות היו שותפות לתרבות הצעירים של התקופה ולגילויי מחאה מסוימים, שבכמה מהם אעסוק בהמשך הדברים: באופנה, בתרבות פופולרית, ובמידה מסוימת גם במיניות (אך לא בגילויי אלימות, לא במידה דומה לנערים לפחות), אך מקומן בתרבות הצעירים חורג ממאמר זה. לפיכך בהקשר של חבורות נוער בהתייחסות לנוער ולנערים הכוונה גם לנערות, אלא אם כן מצוין אחרת.

15 מימי איזנשטדט סיכמה לאחרונה את הנושא של עבריינות נוער מזרחי בעשורים הראשונים של מדינת ישראל. ראו: 'היחס לעבריינות נוער בישראל כחלק מתהליכי הגיבוש של מרכז ושוליים חברתיים במדינה', קריאות ישראליות: כתב עת רב תחומי במדעי החברה והרוח, 1 (ינואר 2022), עמ' 97-103. ראו גם: רון, 'אינצידנט לא סימפטי'; Roby, *The Mizrahi Era of Rebellion*.

16 יבלונקה, ילדים בסדר גמור, עמ' 189, 220; המחקר העדכני והחשוב ביותר בנושא הוא של שאול פז, פנינו אל השמש העולה: חניכי תנועות הנוער החלוציות ובוגריהן בני הדור השני, 1948-1967, מוסד ביאליק, ירושלים, 2016; עוז אלמוג, הצבר – דיוקן, עם עובד, תל אביב 1997; היילברונר, 'צרימה'. על חששה של 'תרבות ההורים' מהתנהגות הנוער ראו: חזן, 'מפא"י ופולמוס "דור האספרסו"; יונה הדרי, משיח רכוב על טנק: המחשבה הציבורית בישראל בין מבצע סיני למלחמת יום הכיפורים 1955-1975, מכון שלום הרטמן, ירושלים 2005. גם מחקרים על דפוסי הקריאה של מתבגרים מדגישים את התרבות השלטת: חמי שיינבלט, 'נוף ילדות קצת אחר: ספרות נוער פופולארית בישראל 1958-1965', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2009; רימה שיכמנטר, חבר מנייר – עיתונות ילדים ישראלית בעשור הראשון למדינה, מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות ויד יצחק בן-צבי, ירושלים 2014; ליאת מירב, 'עיתון הילדים "דבר לילדים" ככלי חינוכי ערכי בעשור הראשון למדינה במבט משווה לעיתונות הילדים של העשור האחרון', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 2013; טל שחר, 'ייצוגה של החברה הסלולרית בעיתונים שפנו לנוער בישראל בשנות החמישים. מקרה מבחן: אנחנו – עיתון הנוער המתבגר, העולם הזה ורימון', עבודת מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2014. אזכורים של גילויי מחאה באותה תקופה מובאים במאמרם של טל אלמליח וענת קדרון העוסק במחאת צעירים בעשור השלישי, אולם אין הם מבדילים בין צעירים לבני נוער ומתייחסים בעיקר לתגובת הממסד. ראו: טל אלמליח וענת קדרון, 'בין תרבות לפוליטיקה: מחאת צעירים בישראל', בתוך: אביבה חלמיש ועופר שיף (עורכים), ישראל 67-77: המשכיות ומפנה (עיונים בתקומת ישראל, סדרת נושא, 2017), עמ' 78-101.

רוב המקורות למאמר מייצגים את תרבות ההורים. מקצתם דוחות של מוסדות ממשלתיים וגופים רשמיים שפיקחו על התנהגות בני הנוער, כמו המשטרה ומערכת המשפט. גם עיתוני התקופה ייצגו בעיקר עמדות ממסדיות, פרט לשבועון העולם הזה, שנחשב אנטי-ממסדי וביקורתי במונחי התקופה. דעות ממסדיות, אך לעתים מנקודת מבט 'בועטת' ומרדנית קמעה, ביטאו נערים בעיתוני הנוער ממוסדים שהיו בבעלות העיתונים היומיים (מעריב לנוער) ובעיתוני בתי הספר. עיתוני בתי הספר פורסמו בבתי ספר תיכון שלמדו בהם בעיקר בני נוער ממשפחות ממוצא אירופי. מובן כי תהליך הכתיבה, ההפקה והפרסום התקיים במערכת אילוצים חברתי ומוסדי, בפיקוח המורים והמנהלים, וכי עיתונים אלה שימשו מעין חלון ראווה של מוסדותיהם. נוסף על כך, סביר כי הכותבים והעורכים – נערים בעצמם – התאימו את הגיגיהם לציפיות המוסד, אולם במקרים רבים גילו הכותבים עצמאות מחשבתית ואי-נחת מתרבות ההורים. מערכת עיתון חוות הנוער הצינוני אף התגאתה בעצמאותה: 'מנהל החווה זאב שיקלר יצא לסיור באירופה ובעת שחוברת זו הובאה לדפס הוא טרם חזר. עם שובו יקבל לידי חוברת מוכנה ואנו מקווים שהיא תשמש בשבילו הוכחה לעצמאות פעולותינו'.¹⁷

חלק ראשון

התנגדות, חבורות הנוער והעירוניות החדשה

חבורות נוער היו מאפיין בולט בחיי צעירים ישראלים עוד שנים לפני הקמת מדינת ישראל,¹⁸ אך השפעתן ונוכחותן הבולטת בקרב בני נוער במרחב הציבורי הלכו וגדלו אחריה, בהשפעת מגמות תרבותיות וחברתיות. לחבורות היה מקום בולט בתרבות הפופולרית, מקורית ומיובאת, שצרכו נערים בישראל: ספרי חבורות כמו סדרות הספרים של אניד בלייטון (השביעיה הפודית, החמישייה הסודית, חבורת הבלשים והכלב), סדרת הסמפחה הישראלית של יגאל מוסינזון, הספורטאים הצעירים, הימאים, הבלשים הצעירים של אבנר כרמלי (שם העט של הסופר שרגא גפני), שמונה פְּעֻבּוֹת אָחָד, של ימימה אבידור-טשרנוביץ, שעובד לסרט ולמשחק קופסה, ולבוגרים יותר – מַחְנֵים של פרנץ מולנר (במקור הנערים מרחוב פאל), שמתאר מאבק אלים בין שתי חבורות נוער במגרש עירוני במסווה של מלחמה פטריוטית. בעיתוני הנוער היה אפשר לקרוא על מאבקי חבורות

17 'דבר המערכת', חוותנו: בטאון קהילת הילדים חוות הנוער הצינוני על שם ישראל גולדשטיין, 1 (כסלו תשכ"ג). מרבית החבורות לא ראו אור באופן סדיר: מקצתן מספר פעמים בשנה, אחרות בכל חודש, ואחרות לא ראו אור תקופה ארוכה. לא תמיד היה אפשר לזהות את תאריך הפרסום, וגם כשזה פורסם בראש הגיליון, צוין לעתים בעמודים הפנימיים תאריך אחר. לא מצאתי מידע על מערכות העיתונים, על המורים או על מדיניות המוסד בנוגע לכתבי העת.

18 תמי רוז, ילדי ההפקר: החצר האחורית של תל-אביב המנדטורית, עם עובד, תל אביב 2009; רחל אלבוים-דרור, "הוא הולך ובא, מקרבנו הוא בא העברי החדש": על תרבות הנוער של העליות הראשונות, אלפיים, 12 (1996), עמ' 100-127.

נוער בריטיות (טדי בויס, מודס ורוקס);¹⁹ הסרט **אולי תרדו שם** עסק בחבורת ילדים תל-אביבית, והמחזמר **קזבלן** עסק בחבורת צעירים יפואית; סרטי ג'יימס דין ומרלון ברנדו עסקו בחבורות אופנוענים אמריקניות; המחזמר והסרט **סיפור הפרברים** עסקו בחבורות נוער עבריים בשכונות הפועלים של ניו יורק.

בין השאר, אפשר לראות בחבורות הנערים המורדות דיאלוג בין בני נוער לדפוסי עירוניות ולדפוסי מגורים חדשים. התופעה הייתה פופולרית ביותר בעידן שלאחר המלחמה.²⁰ בכל ערי אירופה שנהרסו בזמן המלחמה או תוכננו מחדש לאחר עשרות שנים של הזנחה מסוף המאה ה-19 ניתנה תשומת לב לרווחת המשפחות, ומשנות החמישים – לרווחת ילדיהם. מדרכות, פארקים, גני שעשועים לילדים, מרחבים מוגנים מפני תחבורה, מועדוני נוער, מקומות בילוי ושטחים ציבוריים שיכלו התושבים להתגודד בהם, לשחק ולהחליף חוויות ודעות. פעילות הנוער בשטחים הציבוריים השכונתיים הייתה התגודדות, חיזור, השמעת מוזיקה קולנית, קטטות שכונתיות (כמתואר ב'שיר השכונה') ופגיעה בתשתיות ציבוריות.²¹ גם בישראל, בכל אחת מן השכונות החדשות של המעמד הבינוני (בעיקר במרכז הארץ), היה גן ציבורי, פארק או רחבה שהתגודדו בהם תושבי השכונה, ולעת ערב – חבורות בני נוער מן השכונה ומשכונות סמוכות. העיתונאי אליהו עמיקם תאר בסוף שנות החמישים את המעבר ממשחקים שכונתיים חינוכיים באוויר הצח, בשנים שלאחר הקמת המדינה, לשכונה החדשה, שהתקיימו בה משחקים אסורים בחסות החשכה.²² עם העלייה ברמת החיים הלכו ונפתחו בקצב מהיר אתרי בילוי שכונתיים ועירוניים: בתי קפה, גלידריות, בתי קולנוע ואתרי שעשועים בחוף הים, כגון הטיר, אזור המועדונים ומשחקי המזל שליד בניין האופרה בתל אביב.²³ המרחבים השכונתיים ומקומות הבילוי שימשו למפגשים רומנטיים, מיניים, ואף למעשי עבריינות ואונס. במרחבים הציבוריים התחוללו גם מאבקי שליטה בין החבורות, כגון זה שמתואר ב'שיר השכונה': 'כאשר נשמעות שריקות בבית הקולנוע ברמת אביב נשמעת קריאת נגד "שייך מוניס להיות בשקט". פעמים רבות היו השריקות

19 מעריב לנוער, 2.2.1965; שם, 23.7.1965.

20 Gillian Mitchell, *Adult Responses to Popular Music and Intergenerational Relations in Britain, 1955-1975*, Anthem Press, London 2019; Richard F. Kuisel, 'The End of Americanization? or Reinventing a Research Field for Historians of Europe', *The Journal of Modern History*, 92 (September 2020), pp. 602-634.

21 Jörn Düwel and Nils Gutschow (eds.), *A Blessing in Disguise: War and Town Planning in Europe 1940-1945*, Dom Publishers, Helsinki 2013.

22 'פיטון פלייס ברמת גן', הוא והיא: שבועון מצולם לאשה ולחברה, 3 (1965). בנושא השכונה תל גנים; נעמי גליקשטיין, תנאי הדיור ושאיפותיהם של 'זוגות צעירים' ביישובים עירוניים בישראל, משרד השיכון, ירושלים 1966; אליהו עמיקם, 'שלבי גידול של הצבר. ממשחקי "השכונה" באוויר הצח – אל משחקים אסורים במחשכים', ידיעות אחרונות, 7 ימים, 20.12.1957.

23 אילה הירש, 'תגובות הדיירים מפעל החסכון לבנין רמת אביב', שיכון ובנייה, משרד השיכון, המחלקה למחקר לייעוץ כלכלי ומחקר חברתי, ירושלים 1962; ראובן כהנא ושוכלמית הוכברג, רקע חברתי, דפוסי מגורים ועמדות ביחס למגורים, הטכניון, חיפה ינואר 1967.

לקטטות בין בני נוער מדרום העיר לאלה שבאו מצפונה. במועדוני ריקודים (שנקראו אז דיסקוטקים) היה אפשר להבחין, לצד הריקוד בקבוצה או בזוגות, בריקוד של יחידים.²⁴ בכבישי המרחבים העירוניים החדשים רכבו בני הנוער על קטנועים או נהגו במכונית ההורים, ללא רשותם וללא רישיון.

תופעה משפחתית חדשה בתחום הפרטי, בבתי משפחות המעמד הבינוני הייתה החדרים הנפרדים לבני נוער בבית הורים. המרחב הפרטי החדש קושט לפי טעמים בפוסטרים של כוכבי רוק וסרטים, ובו נוצרו דפוסי קריאה ודפוסי מיניות חדשים – עד כדי יחסי מין. בזכות המצאת הטרנזיסטור, מכשיר הרדיו הזול והנייד ששחרר אותם מן התלות במכשיר הרדיו של ההורים, נשמעה מהחדרים מוזיקה חדשה; זו הפריעה להורים והייתה לזירת מאבק. הכינוי החדש אז 'דור הטרנזיסטור', לצד הכינוי 'דור האספרסו', מעיד על חשיבותה של ההמצאה החדשה.²⁵

מיפוי עירוני של התארגנויות בני נוער בידי בני התקופה

הסוציולוגית דפנה יזרעאלי מיפתה – בסקר שערכה עבור עיריית תל אביב על פעילות הנוער בעיר – חברות מן המעמד הבינוני, לצד חברות נוער משכונות העוני:²⁶ 'חבורת "צברה" בת 45 חברות וחברים, רובם גרו באזור קולנוע מוגרבי והיו חברים במועדון הנוער של מפא"י. כולם ילידי הארץ או יוצאי אירופה, מצב כלכלי נוח יחסית של ההורים, בני הנוער גם עובדים וגם לומדים, עיקר עיסוקם מסיבות בבתים פרטיים בעיקר בסופ"ש, הרוב היו חברים בתנועות נוער ועזבו מתוך שעמום. דרישותיהם מן העירייה פטיפון ותאורה לריקודים, ומקום פיקניקים'. 'חבורת "הוד שביט" בצפון ת"א, רמה אינטלקטואלית גבוהה יחסית, כולם לומדים בתיכון, רובם היו חברים בתנועות נוער ורצו להרגיש חופשיים, שתי החבורות נמצאת במשבר ונראה כי יתפרקו'. "'חבורת ניו-יורק" מצפון ת"א, משפחות מבוססות עם אמביציות לגבי ילדיהם. הם נפגשים בבית קפה בשם זה. הפעילות הראשונית היתה בעיקר בבתי ההורים, ההורים השגיחו וזה עורר התנגדות. רוב החברים אפטיים ולא מגלים רצון ליזום ולפעול'. "'חבורת הפלאטרס" בת 35 חברים, רובם ילידי הארץ או גרמניה. מתגוררים בצפון תל אביב או ברמת החייל. עיקר פעילותם במסיבת סופ"ש, אך גם ספורט, דרמה, שירה ומדע. 20 מתוכם היו בתנועות נוער ועזבו מתוך שעמום'. 'חבורת "פאר" בת 33 חברים. הרוב ילידי הארץ או אירופה. גרים בצפון תל אביב וברמת חן. רובם עדיין

24 יריב נאמן, 'איפה החזון? בדיסקוטק...', **מעריב לנוער**, 27.12.1966.

25 איסר בן כנען, 'דור תשכ"ז', שם, 25.7.1967, עמ' 21. על האזנה למוזיקת פופ, ובפרט לרדיו רמאללה, ראו להלן, הערה 28. גיליאן מיטשל עוסקת בקשר בין הופעת החדרים הנפרדים לבני נוער בריטים במעמד הבינוני, היכולת להשמיע מוזיקה ומתחים בין-דוריים, וטוענת שהורים ממעמד הפועלים היו סובלנים יותר לטעמים של ילדיהם במוזיקה, ראו: Mitchell, *Adult Responses to Popular Music*.

26 דפנה יזרעאלי, **חבורות נוער: סקר שנערך מטעם עיריית תל-אביב על פעולות בקרב חבורות הנוער** (ערך ועידת אריה קרייזלר), משרד החינוך, מחלקת הנוער, ירושלים תשכ"ז, עמ' 14-37.

'ילדים בסדר גמור?' אלימות ומחאת בני נוער במדינת ישראל הצעירה

לומדים. חלקם מעוניינים בטיולים, ספורט, אמנות. כ־19 היו חברים בתנועת נוער ועזבו מתוך שעמום'.
כך סיכמה יזרעאלי:

כל חבורה שכזו היא מזיגה של נוער לומד ונוער עובד. החבורות הנן חברויות בידוריות המחפשות בילויים, התרגשות והנאה ולא מטרות אידיאולוגיות. אין הן מחפשות חוויות קבוצתיות אשר יעוררו בהם הבנה ונאמנות לדמוקרטיה, חוויות לימודיות שישיעו על כושרם של הנערים למלא חובות משפחתיות ולחברה, לעורר רגשות לאומיים ונאמנות למולדת. בילוי, הנאה והתנגדות להורים הנם עיקר עיסוקן.

'התנגדות בעזרת טקסים': סגנונה של 'תרבות עולה'

החבורות שסקרה יזרעאלי משקפות את תרבות הצעירים של שנות השישים ואת המתח בינה ובין תרבות ההורים הממסדית: יזרעאלי, כביכול חוקרת שאמורה לספק תמונה מקצועית אובייקטיבית לגורמי המקצוע העירוניים, שיקפה את ציפיות הממסד מן הנוער: שהם יכלו במסגרות ממסדיות, כגון תנועת נוער, ושחוויות הנעורים יהיו בעלות ערך דידקטי ויכינו אותם למילוי התפקידים אשר תרבות ההורים מיעדת להם: 'יעוררו בהם הבנה ונאמנות לדמוקרטיה', 'רגשות לאומיים ונאמנות למולדת' וכן ישירו אותם 'למלא חובות משפחתיות ולחברה'. לעומת זאת, הצעירים עזבו בהמוניהם את תנועות הנוער, התגודדו בבתי קפה, קראו לחבורותיהם על שם להקות פופ לועזיות ('הפלאטרס') ורצו לבלות במסיבות ריקודים. אפילו הציפייה המשתמעת של יזרעאלי שהנוער יגלה יוזמה בהתארגנות החברתית לצורכי בילוי נכזבה: הם 'מגלים אפתיה', ושתי חבורות 'נמצאות במשבר ונראה כי יתפרקו'. כל זאת למרות כל המשאבים שהושקעו בהם: לעומת בני נוער מזרחיים מהמעמדות הנמוכים, הם באים מ'משפחות מבוססות עם אמצעים לגבי ילדיהם וכמה מהם אף מפגינים 'רמה אינטלקטואלית גבוהה יחסית'.

כמו בתרבויות נוער אחרות באותה תקופה, יחסן של חבורות הנוער הישראליות לתרבות ההורים התאפיין ב'התנגדות באמצעות טקסים' (resistance through rituals).²⁷ את המונח טבעו בשנות השבעים קבוצת חוקרים באוניברסיטת בירמינגהם עבור התנגדות שמתבטאת במחוות גוף, באופני ביטוי, בייצוגים תרבותיים ובאלימות. בסדרת הפרסומות (ראו בנספח) ל'בירה שחורה' הציגה חבורת נערים ונערות מחוות כמו שליחת היד קדימה בתנועת איום או תנועה מגונה, השקיית תינוק בבירה, נערות שיכורות שותות מבקבוק, נגינה כ'חיפושיות הקצב' שהיו כזכור אז בקרב תרבות ההורים, ומחוות זלזול בכנות שלבשו תלבושת אחידה. נוסף על כך אימצו בני נוער דפוסי התנהגות מתחום התרבות והמוזיקה

Stuart Hall and Tony Jefferson (eds.), *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures* 27
in *Post-war Britain*, Routledge, London 1976
על המונח ומורשתו ראו: עודד היילברונר, "התנגדות באמצעות טקסים": היסטוריה ועיון ביקורתי בתרבות מחאה פופולרית",
<https://pigumim.org.il/resistance-through-rituals/>, 6.7.2021.

הפופולרית בני הזמן. ב'טקסי התנגדות' אחרים הייתה אופנה שונה מן הנורמות של תרבות ההורים: ג'נס צמוד, שֵׁעֵר משוח בשמן; הפרת הנורמות הקשורות להתנהגות במרחב הציבורי; נשיאת טרנזיסטור רועש בפומבי, שריקות וגלגול בקבוקים בבתי קולנוע, שריקה לנערות ברחוב. דפוס התנגדות אחר היה צריכת תרבות לא נורמטיבית: סרטים ארוטיים או מערבוניים זולים שהוקרנו בבתי קולנוע, כגון קולנוע מרכז וקולנוע דן במרכז תל אביב ובדרומה; קריאת ספרות 'זולה' וספרוני סטאלאגים – סיפורים פורנוגרפיים שעלילתם מתרחשת במחנות שבויים ומחנות ריכוז נאציים ושברו בעת ובעונה אחת את הטאבו על העיסוק במין ואת הטאבו על העיסוק בשואה. בני הנוער התבודדו עם חבריהם וחברותיהם והתחצפו להוריהם, שניסו להפעיל את סמכותם המידרדרת.

ביטוי חשוב אחר של התנגדות היה האזנה למוזיקה פופולרית, בעיקר רוק'נרול, שהייתה קשורה להפגנת מיניות ולהתנהגות פרועה בציבור: הן בהתייחסויות המיניות המפורשות בשרירים, הן בדמותם של אליילי הרוק כסמלי מין, הן בהתנהגות הפרועה של הקהל. מסיבות הריקודים ה'סלוניים' בבתי פרטיים ובמועדונים, נסכו על מיניות. האזנה למוזיקה פופולרית לוועזית הייתה חטא לאומי כפול: ערעור על בלעדיותה של העברית, ולעתים האזנה לתחנה ששידרה ממדינת אויב: חלק גדול מהמוזיקה הפופולרית נשמעה מרדיו רמאללה הירדני, שהתחרה בהצלחה בגל הקל.²⁸

מאפיין חשוב אחר להתנגדות היה העניין המופגן במיניות, שנע מהטרדות מיניות מצד הבנים, הבלטת המיניות בלבוש ובהופעה של בנות ('לבוש פרוכטיבי') עד יחסי מין בגיל צעיר.²⁹ בנים מהמעמד הבינוני נהגו לעתים לצרוך מין בתשלום: סדרת כתבות אחת תיארה בני נוער שמאסו ביחסים עם בנות השכונה ופנו לזונות של דרום תל אביב.³⁰ תלמיד י"ב פרסם בעלון התלמידים מונולוג דמיוני של אִם שבתה עומדת לצאת בערב לבלילוי. המונולוג מבטא את הפניקה המוסרית של דור ההורים לנוכח המיניות של הצעירים, ובעיקר של הצעירות:

לפחות תלבשי סוודר [...] תשתקי [...] חוצפנית [...] ילדת רחוב [...] רצוי שתלבשי מכנסים פחות הדוקות [...] תחליפי מהר חולצה. כזה מחשוף? [...] הכל בחוץ [...] את בחורה מופקרת? [...] כל עשר דקות את מול המראה, מסתרת [...] החיפושיות וקליף הם הקדושים החדשים [...] מי זה הגבר החדש שבא לקחת אותך היום? מה הוא שורק שם? את לא כלבה [...] קשה לאינטליגנט שלך לעלות במדרגות [...] תסגרי את הלוע. את לא יותר הבת שלי. תלכי אל אמא אחת [...] קר בחוץ, סוודר, ותזהרי בכביש.³¹

28 לפי סקר האזנה לרדיו של רשות השידור, 22.9.1965, א"מ, גל-6858/12.

29 ישראל אברהמי (כיתה י"ב), 'צעיר גידול בנות', המעורר: בטאון תלמידי בית הספר העירוני י"ח ברנר פתח תקוה (שבט תשכ"ו), עמ' 31-32.

30 'הכנופיות', העולם הזה, 12.1.1966, עמ' 18-19; צבי לביא, 'החוקרים יצאו אל כנופיות הנוער', מעריב, 2.7.1965.

31 אברהמי, 'צעיר גידול בנות'.

אובדן סמכות ההורים מתבטא כאן באובדן היכולת לפקח על המיניות של הנערות. לבושה של הנערה מבטא מיניות, ולכן הוא טקס של התנגדות לתרבות ההורים: זו מתייגת נערה בלבוש כזה כ'מופקרת' – מוכנה לקשר מיני שלא כמו הנורמות של תרבות ההורים. ההתנגדות באמצעות לבוש היא טקסית ואינה מחייבת קשר מיני של ממש. טקס אחר של התנגדות הוא שהנער מחכה לנערה בחוץ ואינו נכנס לביתה – צעד זה היה מכפיף את הקשר (סמלית לפחות) לפיקוח ההורים.

מדור ייעוץ פסיכולוגי בשבועון **לאשה** ביטא את החשש של תרבות ההורים מקשרים של נערות עם צעירים בוגרים, ואף מיחסים לסביבים: 'את צעירה חמת מזוג [...] את משחקת משחקים מסוכנים לבת 14.5 עם בחור המבוגר ממך ב-4 שנים. מסוכנים יותר הם המשחקים שאת מנהלת עם שכנתך. הם מעידים על נטיות מסולפות שיפריעו לך מאד בעתיד'.³² התגובה להתנהגות מינית של נערות הייתה לעתים יחס שיפוטי גם מצד בני גילן: תלמיד תיכון כתב על נערה שהייתה חברה בצופים: "'רצתה למרוד [...] והלכה למסיבות ויצאה עם כמה בחורים" אך אחרי שהחבר'ה החלו לכנות אותה "פרפרית" החליטה לחזור למוטב, "לפני כל הבלבול הפתאומי והמשונה הזה".³³

כמו נערים, גם נערות מהמעמד הבינוני צרכו ספרות פורנוגרפית, ודווקא הן תיארו חוויות ארוטיות, מדומיינות או מציאותיות, בשכונה, ברחוב, בחצר בית הספר או במכונית, לצד הטרדות מיניות יום יומיות. כך כתבה אלמונית בביטאון תלמידי בית הספר הריאלי בחיפה:

מורה בבית הספר, נשוי. אינטליגנטי וחריף. נפגשנו בביתו. אשתו בבית. הוא התעניין בי, שאל ושאל עוד ועוד שאלות עלי. ענית, לא יכולתי לסרב. בואי נצא החוצה [...] לרחוב, יצאנו זה בצד זה. בחנתי את מראהו. גבוה, בלורית שחורה לראשו, ומשקפים כהים לעיניו. אפו רחב ופיו המדבר מגלה שיניים בולטות [...] אצבעות ארוכות ורחבות [...] פחדתי. אהוד לחץ את ידי, החזיק בה דקות מספר ונפרדנו [...] אני מקווה שתבוא הזדמנות שניה מהר.

טקס ההתנגדות כאן הוא אהבה אסורה למורה, שנשארת פנטזיה, אבל מתפרסמת בעלון בית הספר. תלמידה אחרת באותו בית ספר תיארה את תשוקתה לתלמיד שמינית: 'הוא גבוה ויפה [...] הוא אכזר – עיניו ירוקות וקרות. שפתיו דקות ומבטו קפוא [...] הוא אוהב להראות מפחיד אך אין הוא כזה [...] עם כל הרוך והאכזריות שבו, כמיהה וקרירות [...] עיניו. אז למה הוא בשמינית ולא איתי בכיתה'.³⁴

32 'משחקים מסוכנים', **לאשה**, 9.11.1965.

33 רפי אונגר, 'פרפרית', הדים, **בטאון תלמידי גמנסיה הרצליה**, ד (תשכ"ג), עמ' 19.

34 [תלמידה], 'אהוד', ניבנו: **עלון תלמידי ביה"ס הריאלי – הכתות התיכוניות בית בירם** (פברואר 1967); [אלמונית], 'הוא', שם. על מין וחזיון בקרב בני נוער שנהגו במכוניות גנובות ראו: 'מחוויותיו של משקיף תנועה', **ברכב**: ירחון מצויר לתחבורה, 86 (פברואר 1963), עמ' 36. על הטרדות מיניות באוטובוס ראו: 'כאשר אשה נוסעת לבדה', **דרך צלחה**: עלון תחבורה ציבורית, 29.1.1962, עמ' 2. על

כך התפתחה בישראל של העשור השני 'תרבות צעירים עולה' (emergent culture); את המונח טבע ריימונד ויליאמס. עד אז השתלב הנוער הישראלי בתרבות השלטת, המגויסת-החלוצית, ששמרה על מעמדה בעשור הראשון למרות שחיקה מסוימת בערכיה והתנגדות של חלק קטן מהנוער הישראלי (כגון החברה ה'סלונית'³⁵). מסוף העשור, עם התגברות ההשפעה המערבית-הצרכנית,³⁶ החלה לבלוט 'תרבות משנה' עירונית של בני נוער וצעירים ממעמד בינוני: תרבות צרכנית יותר, נהנתנית יותר, פוריטנית פחות ואף עבריינית.³⁷ למרות ההתנגדות לתרבות ההורים השתלבו בני הנוער במציאות הבורגנית של משפחותיהם מהמעמד הבינוני-הבורגני. הסלון הבורגני של אבא ואימא שימש את החברה ה'סלונית' בתור זירת התנגדות: על הפתפון הונחו תקליטי רוק/נרול, ארון המשקאות שימש לשתייה לשכרה. הבן גנב את המכונית של אבא כדי להוכיח את גבריותו בנסיעה מהירה בכביש החוף, בהתרסה נגד האב ונגד החוק.³⁸

שליטת תרבות ההורים התבטאה ביחסם של נערי החבורות לעולם הפוליטיקה, האידאולוגיה, החלוציות וההגשמה, שנע מאדישות עד לעג. עיתון הנוער במחנה גדנ"ע דיווח ב-1965 בזעזוע על מסיבה שנערכה ביום השואה. 'אנחנו צריכים להתפרק מהמקס הקודר בבית הספר', טענו הרוקדים, ומנגד 'נשמע קול ככי עצור'.³⁹ לעתים אף העזו לגלות תמיכה במעשים שחרגו מהקונסנזוס הפוליטי והתגובה להם הייתה גינוי נרחב בציבור, כמו טיסתו ההפגנתית של אייבי נתן למצרים של נאצר.⁴⁰ כמה נערים ניסו 'להסביר' להורים כי הלעג לציונות מבטא פורקן מהמתח ומהדרישות של תרבות ההורים: 'מה בעצם מביא אותנו למעשים אלו הקרויים בלשון רבים פרשות [עבריינות]? [...] מדוע זה קורה בארצנו הכה

קריאת ספרות 'סטאלגים' ראו את דבריה של דליה ג', **מעריב לנוער**, 22.6.1966; אמנון בירב, 'האם אתה אוהב את שמחון', **מעריב לנוער**, 23.7.1963; עודד היילברונר, 'פניקה מוסרית וצריכת ספרות פורנוגרפית בישראל בשנות השישים', **עיונים**, 31 (2019), עמ' 60-103.

35 היילברונר, 'צרימה'; אלמוג, **הצבר** - דיוקן; ענת הלמן, **בגדי הארץ החדשה: מדינת ישראל הצעירה בראי הלבוש והאופנה**, מרכז זלמן שזר, ירושלים 2012; הנ"ל, **דגניה פינת הוליבוד: תרבות צריכה ופנאי בראשית המדינה**, מרכז זלמן שזר, ירושלים 2020; אורית רוזין, **חובת האהבה הקשה: יחיד וקולקטיב בישראל בשנות החמישים**, עם עובד, תל אביב 2008.

36 חמי שיינבלט, "'לתפוס את אמריקה": תהליכי אמריקניזציה בחברה הישראלית 1958-1967', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב 2017.

37 על הביטוי 'תרבות משנה' ומשמעותו ראו: היילברונר, 'הקדמה', בתוך: **הבדיג', תתי-תרבות: פאנק, עמ' 7-30**.

38 על תרבויות משנה של צעירים בריטים ממעמד פועלים שהתנגדו, אף ששילבו תכנים של תרבויות ההורים, ראו: Chris McDonald, *Bloomsbury Handbook of Popular Music*, Bloomsbury, London 2023, pp. 412-421, esp. p. 419. גנבת מכוניות לצורך תרבות 'הקרק'ה', כלומר נהיגה מהירה ומסוכנת, הייתה מקובלת בעיקר בקרב צעירים מזרחים, למשל בשכונת התקווה, לעיני צופים נלהבים, ובהם אף נוער משכונות המעמד הבינוני שבצפון העיר.

39 'אנחנו צריכים להתפר', **במחנה גדנ"ע**, 2 (מאי 1965).

40 נתן נתניהו, 'האם פעולותיו של אייבי נתן ראויות לשבח או גנאי?', **דרך אגב: בטאון הכתות התיכוניות באחוזה**, 3 (תמוז תשכ"ו), עמ' 24.

עניה אשר מספר תושביה כה מועט? [...] ואולי התשובה היא בפורקן כלשהו. מדוע פורקן? אולי הוא דרוש לאנשים החיים במתח בלתי פוסק [...] ואולי הוא נובע מן העייפות שלהם לתת ולהקריב'.⁴¹ תלמיד הגימנסיה הרצליה יוסי ביילין הסביר להורים: 'בלי הרף מושמעם באוזנינו [...] שכל דבר נשגב, ראשוני וגדול היה כבר לפנינו [...] אינני לועג, אבל דברים אלה מרפים את הידיים [...] משום שנדמה לפעמים שכבר הכל נעשה לפנינו ובשביילנו ולעולם לא נוכל להגיע לדרגתם של ראשונים [...] הם מייאשים ומביאים לאוזלת יד'.⁴²

אולם לצד תרבות הנוער החדשה, העולה, עוד התקיימו 'שאריות תרבות' (residual culture): ערכי החברה החלוצית-היישובית שהיו מרכיב מרכזי בישראל של שנות החמישים לא נעלמו לחלוטין והמשיכו להתקיים גם בתרבות חבורות בני הנוער.⁴³ בעיתוני בתי ספר תיכון באמצע שנות השישים עוד פורסמו דעות, כגון 'תלבושת החקי והחולצה הכחולה הקימו לנו את המדינה [...] אל תתבטלו בפני הוי אמריקאי-אנגלי, הוי זר ולא מתאים' או 'האזנה לשיירים בלועזית בגל הקל מסוכנת'.⁴⁴ בביטאונים בתי הספר פורסמו תיאורים דרמטיים של הלבטים שאפפו השתתפות במסיבות 'סלוניות':

בודד עמד ברחוב, כשחולצתו דבוקה אל גופו [...] מבעד לדלת הבית הפתוחה שמע את צליליו הסואנים של הפטיפון הגועש. רוק, רוק, רוק אנד רול, וצעדי רגלים טופפות, מקפצות בתזזית, בשיגעון, ורעם ושאון, וצחקוקי נערות [...] מזדחלים לנשמתו, עד שנדמה עליו כי עוד רגע יחנק. הוא חש גועל נפש ובחילה איומה [...] אין לי מה לעשות כאן [...] מבעד לחלון הפתוח ראה את יוסקה, זה שהיה 'השרוף' שבתנועת נוער [...] אותו יוסקה בחולצה שחורה, מכנסי גינס, סגריה בפה, חיך שחצני מתפתל אנה ואנה [...] תכנס, למה אתה עומד בחוץ? אבל יש לו בחינה וחוף מזה הוא לא יכנס לאותו בית מתועב. אך בטרם הספיק לומר את דבריו, מצא עצמו במרכז החדר [...] צוחק, צועק, נסחף בזרם.⁴⁵

תנועות הנוער סבלו מירידה במספר החברים, ובכל זאת המשיכו למשוך בני נוער, אך רבים עזבו כשהגיעה השעה 'להגשים' ולהצטרף לגרעין התיישבותי לקראת הגיוס לצבא.⁴⁶ רבים

41 אליעזר ר' (כיתה ח, א), 'פרשות עליך ישראל', משעולים: עיתון תלמידי בית החינוך ע"ש ארלוזורוב, ירושלים (פסח תשכ"ג), עמ' 35-36.

42 יוסי ביילין (עורך ראשי), 'דבר המערכת - לפרידה', הדים: בטאון תלמידי גימנסיה הרצליה, 3 (סיוון תשכ"ו).

43 על הביטויים 'תרבות דומיננטית', 'תרבות עולה' ו'תרבות שארית' בכתביו של ריימונד ויליאמס ראו: Raymond Williams, *Marxism and Literature*, Polity Press, Oxford 1977, chap. 8.

44 יוסי בן ארצי, '... זו דעתי', דרך אגב: עתון תלמידי ביה"ס הריאלי העברי בחיפה, הכתות התיכוניות - אחוזה (פורים תשכ"ה), עמ' 29-30; [אנונימי], 'יום עיון: יש לבטל את הגל הקל כי השפעתו מזיקה!', ניבנו: עלון הכתות התיכוניות בהדר, 3 (תשכ"ה), עמ' 11-14.

45 עופרה גיל, 'לבטים', ניב התלמיד - עירונ א חיפה, 2 (תשכ"ב), עמ' 10-11.

46 ניסיונות טיפול בנוער במרחב הפתוח, משרד החינוך והתרבות, המחלקה לחינוך, ירושלים 1963, עמ' 16. הנתונים על השתייכות לתנועות נוער סובלים מאי-דיוקים ומסתירות: שיעור בני הנוער בגילים

שילבו פעילות בתנועות נוער ובחבורות 'סלוניות', ואף נערות דתיות השתתפו במסיבות 'סלוניות'. הדו־ערכיות בדפוסי הפעילות של תנועות הנוער התבטאה בשמיעת שירי הביטלס בפספון בקן התנועה,⁴⁷ בצפייה בסרטים אמריקניים, בקריאת ספרי סטאלאגים ובאי־הקפדה על מדי התנועה. סופר על נערה, חברה בתנועת נוער, שאהבה את שירי מלחמת השחרור, 'בעלי התוכן המדבר אל הלב ובעלי מנגינות יפות', אך נשאה עמה קופסה ובה תקליטי אלביס פרסלי. לדעת חיים אדלר ויוחנן פרס, תנועות הנוער והחברה ה'סלונית' חלקו מערכת ערכים משותפת, וההבדל בינם היה רק בדגשים.⁴⁸ היחס לביטלס יכול לשמש אבן בוחן לממדי ההתנהגות לפי המוסכמות וההתנגדות לתרבות ההורים: היו שרחשו איבה ללהקה ולכל מה שייצגה בשנות השישים, היו שהעריצו וחיקו אותה, חיצונית לפחות. אחרים גינו מרכיבים מסוימים בהתנהגות ובמוזיקה של הלהקה והעריכו אחרים.⁴⁹ היו בחבורות נערים ששאפו לעשות דברים רציניים יותר: 'אנו רוצים לעשות "ערב אפריקה", להעמיק בלימוד התרבות האפריקאית [...] ומעוניינים בחומרים ובחבורות מהרדיו שעוסקים בתחומים אלו'.⁵⁰ אחרים שאפו להשכלה, אבל לא בצורת ההגשה המשעממת של תרבות ההורים:

למה אני לא הולך למועדון? אף צעיר לא יבקר בו. דחילק. תן לי כורסא נוחה, ופטיפון עם תקליטים טובים, ועיתונות טובה ומגוונת (לא רק 'דבר' ו'אומר') וקצת אטמוספירה [...] מה אני רוצה? תן לי חוג לארכיאולוגיה למשל או לחידושי מדע או להתפתחות הטכניקה, ותן לי אותם ככה, כמו שצריך ולא מפי מרצה שמדבר במליצות של סבא שלי.⁵¹

אחד הביטויים הבולטים לסגנונה הספי (לימינלי) של התקופה היה פסטיבל הריקודים בקיבוץ דליה, שבמשך כמה ימים חוללו בו אוהדי אלביס ויפה ירקוני, חברי השומר

18-10 שהשתייכו לתנועת נוער לפרק זמן מסוים נע, לפי מקורות שונים, בין 30 ל-40 אחוזים. הירידה הורגשה בעיקר בערים הגדולות. ראו: 'החברות בתנועות נוער: לקט סטטיסטי', מגמות: כתב עת רב־תחומי במדעי החברה, יא, 2 (ינואר 1961), עמ' 191-194; ר' כהנא, 'לקט סטטיסטי', המבנה החברתי של ישראל, ירושלים תשכ"ו, עמ' 50; פז, פנינו אל השמש העולה, עמ' 12.

47 שושנה מילך, 'מסיבה', משלנו, בטאון תלמידי ביה"ס הריאלי העברי חיפה. הכתות התיכוניות, 1 (תשכ"ב); מכתבה של רוחמה שטראוס לרדיו, 3.2.1964, א"מ, גל-6857/6; עודד היילברונר, 'תרבות בני נוער עירוניים והתקבלות הביטלס בקרבם בישראל של שנות השישים', קריאות ישראליות: כתב עת רב תחומי במדעי החברה והרוח, 4 (2023), עמ' 171-196.

48 חיים אדלר ויוחנן פרס, 'תנועת הנוער וה"חברה הסלונית" – ניתוח השוואתי של דפוסי תרבות נוער בישראל', בתוך: איזנשטדט ואחרים (עורכים), חינוך וחברה בישראל, מקראה, אקדמון, ירושלים 1968, עמ' 377; ראובן כהנא, נעורים והקוד הבלתי־פורמלי. תנועות נוער במאה העשרים ומקורות הנעורים הפוסט־מודרניים, מוסד ביאליק, ירושלים 2007, עמ' 87-95; 'שדות ירוקים בראש המצעד! מדוע נמשכים בני נוער אחר פזמונים לוועזים', מעריב לנוער, 3.1.1966.

49 היילברונר, 'תרבות בני נוער עירוניים והתקבלות הביטלס'.

50 נער בשם ע' בלייברג כותב בשם חבורת נערים לרדיו, 20.12.1964, א"מ, גל-6857/10.

51 'דני והמועדון', חיפה העובדת: שבועון מועצת פועלי חיפה, 6.2.1967.

ילדים בסדר גמור? אלימות ומחאת בני נוער במדינת ישראל הצעירה

הצעיר ופוקדי המסיבות ה'סלוניות', לובשי הג'ינס ובגדי החאקי לצלילי שירי רועים ושירי ההתיישבות העובדת:

נוסעים לדליה. נוסעים התל-אביביים עם תיקי משרד מלאי כריכים ובסוודרים עבים. נוסעים חברי קיבוץ כפר סאלד במטפחות צוואר, חולצות לבנות ומכנסים כחולות. נוסעים ירושלמים עם פנים חיוורות [...] רפתנים מיגור, גננות ממשמר העמק ותלמידי מוסד מבית-אלפא [...] הכל נהדר, הכל יפה, מצעד מחולות של אלף ארבע-מאות רגלים. 'יופי' לוחשת נערה בת 16 לחברה בן ה-17. 'נהדר!' צוחכים מהשורה מאתיים חברי עין-השופט [...] את המכונה, הגדול והטוב בריקודי הערב, מכוננים בכישרון רב פועלי חולון. על הריקודים מנצח יואב אשריאל. והמכונה מכונה של ממש. איון, פלדה וברזל. 'יופי' צווח האצטדיון, 'עוד הפעם' זועקים התל-אביבים, הירושלמים, אנשי הגליל ותושבי באר-שבע. 'עוד הפעעעם!' ⁵²

בשנות השבעים הבשילה מתוך תהליכים סותרים אלה, בצעד דיאלקטי, זהות תרבותית צעירה חדשה.

חלק שני

עבריינות ופשיעה והתגובה אליהם

דפוסי העבריינות בקרב חברות עירוניות

תרבות חברות נוער מהמעמד הבינוני התאפיינה לעתים באלימות ובעבריינות – תופעה זו הייתה עולמית באותם עשורים, על רקע עליית תרבות הצריכה של המעמד הבינוני המערבי ותפיסות חדשות של חופש והתנגדות לתרבות ההורים. ⁵³ העיתונות בישראל עסקה רבות בעבריינות 'בני טובים' (בנות היו מיעוט זעום), ובכללה קטטות בתחום הציבורי, הפרות סדר, גנבת מכוניות, תקיפות מיניות, גנבה ושוד מבתי עסק ומאנשים פרטיים. סביב המעשים התפתחו מיתוסים, הגזמות ופניקה מוסרית.

מחקרה של דפנה יורעאלי על חברות הנוער בתל אביב, שהצגתי למעלה, עסק בעיקר בפעילות פנאי חוקית, ואילו בדוח של משטרת תל אביב תוארה הפעילות העבריינית של הנוער. הדוח נכתב ב-1964 לבקשת האינטרפול, שהזמין דוחות כאלה ממשטרות ברחבי העולם כדי להילחם בתופעת האלימות בקרב בני נוער, שהייתה כלל-עולמית. בדוח מופו חברות הנוער וכנופיות הפשע בעיר, הן בשכונות העוני הן בשכונות המעמד הבינוני –

52 אורי אבנרי, 'לרגליים הידד', **העולם הזה**, 16.7.1958, עמ' 7.

53 אן ס' מקגילי, 'שיטור והתנגשות הגבריות', **עיוני משפט**, לט (2016), עמ' 497-544; ביטאון מק"י השווה בין אלימות חברות נוער ממעמד בינוני בישראל לחברות דומות באירופה. ראו: 'אלימות פושע', זו הדרך: **ביטאון המפלגה הקומוניסטית הישראלית**, 21.10.1965. המונח 'בני טובים' והשימוש בו נידונים להלן.

צפון תל אביב, רמת גן וגבעתיים, ושימשו בו בדרך כלל שמות החבורות בפי הנערים.⁵⁴ מדובר בבני נוער בני 15-18 משני המינים שנהגו לבלות במסיבות בבתי פרטיים ובחצרות, בשכונת מגוריהם או בשכונות אחרות: 'קבוצת רסלר' – קפה רסלר-מילנו. 50 נערות ונערים, המעסיקים עצמם בדברי רכילות, במשחקי מזל ובהפרעות לעוברים ושבים וגרימת נזק'. 'קבוצת גן הרונקול'. הנערים ברובם מבתי עובדים ממשפחות מעמד בינוני. עוסקים בגניבת אופניים וגרימת נזק'. 'בקבוצת "לינקולן"', הנערים מבתי אמידים. עוסקים בגניבת אופניים וחלקיהם ובהפרעות לדיירי הרחוב". בדוח הוזכר אירוע שנתנו בו 'מכות רצח לאחד מחברי הקבוצה'. 'קבוצת אורליאנס'. נערות שאף משתתפות במסיבות [...] מקימים רעש, צעקות ושבירת ספסלים'. 'קבוצת קק"ל-רסקו'. 40-50 נערים ונערות [...] מסיבות עם נערות. נוצרים זוגות [...] הקמת רעש, פריצות לרכב וגנבת קטנועים'. 'קבוצת הירקון-פרישמן'. בחבורה בין 40-50 נערים ונערות. הקמת רעש [...] משחקי קלפים [...] אין פעילות פלילית פרט לנער שגנב קטנוע'.

המשטרה עקבה גם אחר חבורות ששוטטו ברחובות. באזור רמת גן, 'אין כנופיות או חבורות מאורגנות [...] אך יש מסיבות בדירות פרטיות ונשפיות למיניהן [...] גניבת מכוניות של נערים מבוגרים'. ברמת גן, בפינת הרחובות ירושלים והרוא"ה, 'חבורת נערים בגיל 16-18, עורכים נשפים בבתי פרטיים [...] משחקי מזל [...] הפחדת עוברים ושבים בגן הציבורי [...] גניבת כסף מדירה'.

לדברי חוקרי מפלג הנוער, מקומות המפגש של עבריינים שלמדו בבתי ספר תיכון בתל אביב היו בסביבות רחוב שינקין, גן מאיר, גן הכובשים, אזור גלידת 'מונטנה' בצפון תל אביב ואזור המועדונים ומשחקי המזל שליד בניין האופרה, סמוך לשפת הים.⁵⁵ בעיתונים תיארו נערים שהביעו את 'חיבתם' לטכנולוגיות חדשות, למכוניות ולטלפונים ציבוריים באמצעות חבלה או גנבה. 'במכונית פורד חדשה וגנובה נצפו 3 נערים רעולי פנים החובשים כובעי טמבל נוסעים במהירות ברח' וויצמן'; 'בני טובים הם אלו שבעיקר הורסים טלפונים ציבוריים'. בביטאון החרדי-מזרחי הירושלמי קול סיני תוארה גנבת מכונית ביום העצמאות בידי חמישה 'בני טובים'. בעל המכונית, אמריקני בשם דן, מצא את מכוניתו הרוסה: 'דירטי, וורי דירטי', הוא מלמל, 'אתלונג למשטרה', והחמישה הועמדו לדין 'בפני שופט אבהי'. העולם הזה כתב על כנופיה של בני 16-17 שגנבה מכוניות וג'פים באזור תל אביב. 'הנאשמים יוסף שמיר ויואב בן יוסף, בנים למשפחות טובות, עומדים להתגייס לנח"ל. משפחה ישראלית למופת. יחד עמם עוד חמישה בנים לפני גיוס'. לדברי העיתונאי יוסי ינאי, 'בין צעירי שיח מונים לצהלה מתנהלים קרבות דמים ממש כאשר שני הצדדים

54 מאיר חובב, 'קבוצות נוער עברייניות באזור תל אביב', ירחון משטרת ישראל (דצמבר 1964), עמ' 29-25. חובב מספק במאמרו הקצר פרטים על חבורות נוער ממעמד בינוני, ואת עיקר דבריו מייחד לנוער המזרחי. בדוח עצמו, תיאור ארוך ומפורט של פעילות כל החבורות. ראו: א"מ, 6.4.1964, ל-243/15.

55 ראו למשל: 'גברברי הקולה', העולם הזה, 3.10.1962, עמ' 6.

משתמשים באבנים ובולי עץ.⁵⁶ האלימות הופנתה גם כלפי אלה שמנעו מהנערים בילויים: בעלת בית שנערכה בו מסיבה סירבה להכניס קבוצה של בנים ובנות משום שלא הכירה אותם ולא היה מקום. כנקמה הם 'הוציאו את הפעמון והשאירו במקומו שני חוטי חשמל מזדקרים'.⁵⁷

קשה להעריך את מספרם של העבריינים שהיו 'בני טובים'. יש להבדיל תחילה בין תקופות שונות בעשור השני של המדינה. לקראת אמצע שנות השישים ירד מספרם של העבריינים שהיו 'בני טובים' לעומת השנים שלפני כן. ידועים המקרים מן העיתונות הוויקטוריאנית בסוף המאה ה-19 שניפחו מספרים של עבריינות צעירים מסיבות כלכליות. לכן יש להתייחס בעירבון מוגבל למספרים שפרסמו העיתונים הישראליים, ובעיקר העולם הזה, אשר עסק בנושא באובססיות באותן שנים, שכן הוא היה סקסי ותרם למכירת העיתון. לפי המחקרים שהצגתי למעלה היו בכל חבורה כמה עשרות בני נוער, מיעוטם בנות. במחקר שערכו בתחילת שנות השישים הקרימינולוגים שלמה גיורא ומהיר חובב הם סקרו תיקים של 1,550 'בני טובים' שהסתבכו בפלילים. קצינת המבחן ד' ורדי ציינה עשרות מקרים של בני נוער ממשפחות ממוצא אירופי שהסתבכו בפלילים במחוז תל אביב.⁵⁸

ככלל העולם, גם בישראל אהבו העיתונאים לתאר בהגזמה עברות מין, פגיעה בנערות, אורגיות ואף אונס, על אחת כמה וכמה כאלה שלוו בתרבות צריכה אמריקנית קלוקלת, כמו שמוטו המאמר המוצג בפתיחתו מתאר ('ילדה טובה לא הולכת לשתות קוקה [קולה] לבד בלילה, כי הזאב הקטן יאכל אותה - האמממ, הוא יושב תמיד בחברת גורים אחרים'). הנערים מצפון תל אביב תוארו כמחפשים זונות בשכונות המצוקה או ברחוב בן יהודה, קשר מיני בין נערות לבחורים מבוגרים, הטרדה מינית, 'שליחת ידיים' ואף אלימות קשה בינם ובין עצמם.⁵⁹ חוקר מפלג הנוער א' מילוא סיכם את חומרת המעשים במילים האלה:

- 56 גבעות: בטאון לאינפורמציה, בידור ופרסום - בטאון לגבעתיים והסביבה, 4.12.1964; 'עבריינות נוער' (שיחה עם מר מאיר חובב, קצין עבריינות נוער במשטרה), יובל, בטאון תלמידי בית הספר התיכון החדש (יוני 1965), עמ' 34-35; 'הטלפון הציבורי', דואר, 6 (ספטמבר 1962), עמ' 24; 'חמישה בני טובים - הילולת בני צמרת', קול סיני, 29 (ניסן תשכ"ד), עמ' 203-205; 'תעלולי בני הטובים ועונשם', העולם הזה, 1.1.1958; יוסי ינאי, 'המצפון השקט', מבט חדש - שבועון מדיני, 10.11.1965.
- 57 חיה קלין, 'אם תשאלו אותי', הדים: בטאון תלמידי הגמנסיה העברית הרצליה, 2 (איו"ר תשכ"ה), עמ' 20.
- 58 שלמה גיורא ומהיר חובב, "בני טובים": עבריינות בני המעמד הבינוני והגבוה בישראל, הפרקליט, יט, ג-ד (1963), עמ' 275-287. מחוז תל אביב, 13.4.1959, א"מ, גל-8/61063.
- 59 במכתב ששלחה לאורי אבנרי הקוראת רחל וילנציק, צעירה מרחוב פנקס בתל אביב, והתפרסם במדור 'קורא יקר', נזכרים תרבות צריכה, מוזיקה קלוקלת, אלימות קשה ומיניות. הכותבת הייתה עדה לאירוע דקירה מול מועדון הקוקי. 'הבנות כמעט כולן בתסרוקות מחומצנות של בריג'יט ברדו. החצאיות קצרות-קצרות, נפוחות מעל התחתונות המעומללות ומגולות רגליים בהחלט לא מושלמות [...] הנערים לעומתן היו ממש יפיפים. גבוהי קומה, רחבי כתפיים. כמעט כולם מנסים לחקות את ג'יימס דין או אלביס פרסלי, למרות שהנערים שלנו הרבה יותר יפים ונראים בריאים מהם [...] לפתע נפרדו שניים מן החבורה וממש לנגד עיני הפשיל נער חמוד להפליא את חולצתו

'חומרתה של העבריינות אצל חבורות יוצאי אירופה לעתים קשה יותר מאשר אצל יוצאי אסיה אפריקה למרות שאלו האחרונים חלקם במעשי עבריינות גדול יותר'. לא ברור מדבריו מה קשה יותר – האלימות או עצם התרחשותה בידי 'בני טובים'.⁶⁰

פניקה מוסרית⁶¹

עבריינות נוער, בעיקר ממוצא אירופי, הרבתה להעסיק ועדות ציבוריות, אנשי חינוך, סוציולוגים, עיתונאים ופוליטיקאים.⁶² מצעירים ממוצא מזרחי לא ציפה הממסד להתנהגות אחרת. במחקרה של דפנה יורעאלי שהזכרתי למעלה, רוב החבורות שנסקרו היו של נוער מזרחי שעסקו באלימות ובפשע. הם נחשבו אלימים מיסודם עקב נחיתותם בחברה או כי זה היה [ה]אמצעי היחיד שנשאר להם בכלל' בשל העליונות של יוצאי אירופה. 'נוכל לצפות לשכיחות יחסית גבוהה של אלימות בקבוצות אלו', קבעה הסוציולוגית יהודית שובל, 'עברייני מהמעמד הבינוני או הגבוה [...] לא יעורר התעניינות רצינית מצד האחרים לשמירת החוק'. בכתבה על השחתת רכוש ציבורי בידי 'בני טובים' פורסמה דווקא תמונה של נער בעל חזות מזרחית זורק אבנים על מנורות רחוב.⁶³ היו שהביעו חרטה על האדישות לעבריינות נוער מזרחי: כל עוד 'זרמה העבריינות באפיק הנורמלי', נכתב בביטאון מפא"י,

ושאל את חבר, "מה יש לי בגב" ומה שראו עיני רודף אותי ממש כל העת. גבו היה שסוע. מתוך החתך העמוק שטף דם בזרם חזק. הנער השני החוויר ובקול בהול קרא: הוא באמת חתך אותך [...] עמדתו להקיא את ארוחת חג המולד שלי באמצע הרחוב, 'העולם הזה', 27.1.1960. ראו גם: שלמה גבעולי, 'חבורת נערי דיזנגוף', 'עולם האשה', 8.1.1963; צבי לביא, 'החוקרים יצאו אל כנופיות הנוער', 'מעריב', 2.7.1965; 'אלימות בצפון העיר', 'העולם הזה', 5.1.1966.

א' מילוא, 'הקשר בין עבריינות למנה שיכלית', 7.2.1960, א"מ, גל-61053/7.

הפנייה לספרות בנושא בהערה 14.

חזן, 'מפא"י ופולמוס "דור האספרסו"' ; הדרי, 'משיח רכוב על טנק'.

מעריב לנוער, 20.7.1961; יהודית שובל, 'האלימות כסטיה חברתית', 'עבריינות וחברה', 2 (ספטמבר 1967), עמ' 14; אורי ראפ, 'האלימות וויסותה מנקודת ראות פונקציונאלית של הקונפליקט בחברה', שם, עמ' 15-21; שוהם וחובב, 'בני טובים'. על דימויי צעירים מזרחים ראו: עמוס נוי, 'כשהמזרחים היו מודרנה: ייצוגים לא אוריינטליסטיים של מזרחים בישראל בשנות החמישים והשישים', בתוך: אביעד מורנו ואחרים (עורכים), 'ההיסטוריה הארוכה של המזרחים: כיוונים חדשים בחקר יהודי ארצות האסלאם', מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, קריית שדה בוקר 2021, עמ' 127-144; עודד היילברונר, 'המבט המפלה: גזענות ובידול חברתי בין אשכנזים למזרחים בישראל הצעירה', 'ישראל', 26 (אביב תש"פ), עמ' 143-172. מחקרים רבים וענפים על אלימות צעירים מעדות המזרח פורסמו במשך התקופה ומפורסמים גם כיום. ראו: שוהם, אדר ורהב, 'קרימינולוגיה: יעל חסין, 'עבריינות נוער בישראל: מצוקה אובייקטיבית ומצוקה סובייקטיבית בקרב העולים מארצות האיסלם לישראל', 'מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית', 2 (ינואר 1992), עמ' 62-73; הנ"ל, 'הקשר בין ארצות המוצא לעבריינות נוער בישראל 1948-1977', 'עבריינות וסטייה חברתית' (1985), עמ' 79-99; גיורא רהב, 'גורמים אקולוגיים ופרטניים בעבריינות נוער בארץ', 'מגמות: כתב עת רב-תחומי במדעי החברה', כה, 2 (דצמבר 1979), עמ' 267-272; קרל פרנקשטיין, 'נוער בשולי החברה', אחיאסף, תל אביב 1969; Amir and Hovav, 'Juvenile Delinquency in Israel'; Ajzenstadt, 'Crime, Social Control'.

'כלומר, כשהעבריינים הצעירים באו מפרברי הערים, מבתי עניים ונבערים מדעת [...] מארצות מפגרות באסיה ובאפריקה [...] לא הרעשנו עולמות [...] כעת המצב חמור'.⁶⁴ היחס לנוער המזרחי באותה תקופה התאפיין בתיוג שלילי. לעומת זאת, נוער אשכנזי מהמעמד הבינוני זכה בעיתוני התקופה לכינויים חיוביים יחסית: 'בני טובים', 'נוער הקיבוצים', 'בני המדינה', 'נוער לומד', 'נוער חופשי', 'דור האספרסו', 'נוער זהב'.⁶⁵ בייחוד שימש הביטוי 'בני טובים' לאפיין עבריינות של נוער מהמעמד הבינוני. לדברי משטרת ישראל,

הכוונה לבני נוער שבאו ממשפחות מבוססות כלכלית ואשר נמצאים במסגרת לימודית מסודרת על פי רוב בבתי ספר תיכוניים. עבריינותם נובעת מרגשות מחאה ומרי נגד החברה, מוסדות החינוך, המשפחה וכל מה שריח הממסד נודף ממנו. עברוניהם מבטאות גם קשיים בתהליך ההתבגרות המתמשכת ורצון לנהוג כמבוגרים. הם נתפסים בדרך כלל בשימוש ברכב ללא רשות, סמים מסוכנים ועבירות רכוש שונות.⁶⁶

בספרות המחקר בת הזמן נחשבו נערים אלה 'מופקרים, דלים, חסרי עומק ואידאולוגיה'. הם באו 'ממשפחות מופרעות' והיו בעלי 'מבנה נפשי חלש'. הכותבים חששו מ'המעשים הסדיסטים האכזריים, הפראיים, מעשי ההרס והאונס, מעשי ההשתוללות'.⁶⁷ פרסומים מקצועיים ניסו לייחס עבריינות נוער לגורמים פסיכולוגיים-משפחתיים. סקירה של שירות המבחן בקריות על משפחות של עוזבי קיבוץ ייחסה את התופעה לקשיי קליטה של הילדים, לעבודת האימהות, ל'קריירות' המשפחתית, לשפע חומרי מוגזם ('פינוק') ולשאלות של ההורים. במשפחות של ניצולי שואה היה אפשר לייחס את התנהגות הנוער לעברם של ההורים, '[ש]שמחת החיים נשללה מהם', ולנורמות המוסריות הפגומות שלהם, שכן 'בארצות מוצאם זה היה כמעט הכרח קיום: רמאות, לשקר ולגנוב'.⁶⁸ לדברי הקרימינולוגים שלמה גיורא ומהם חובב, הסיבות לעבריינות בני הנוער הן: (1) מחאה 'גברית'; (2) קשיים בתהליך ההתבגרות; (3) צרכנות; (4) סכסוך עם המשפחה; (5) מצבי עימות במערכת נורמטיבית של החברה. לדבריהם,

עבריינות בני טובים קשורה למשפחות עשירות ממרכז ומזרח אירופה הנמצאות זמן רב בארץ. משפחות מעמד הבינוני מגינות יותר על הילדים. משברים ונישואין רעועים הם בעלי השפעה רבה על עבריינות הילדים. אופי העבריינות – תוקפנות זדונית.

64 מ' תריס, 'על עבריינות', הפועל הצעיר, 4.3.1958.

65 שבתי טבת, "'בני המדינה' – הנוער החדש", הארץ, 31.1.1958.

66 משטרת ישראל, **המשטרה ועבריינות הנוער**, אגף החקירות, המדור לעבריינות נוער, תל אביב 1971, עמ' 36.

67 דויד רייפמן, 'בית המשפט לנוער ומשפחות מופרעות', **מגמות: כתב עת רב-תחומי במדעי החברה**, 3 (יולי 1955), עמ' 208-213; קרל פרנקשטיין, 'טיפוס חדש של עבריינות הנוער', שם, 3 (יולי 1958), עמ' 237-249.

68 סקירות על שירות המבחן ועבריינות נוער – דוח שנתי על שירות המבחן לנוער מחוז הצפון 1958 – אזור המפרץ: קריית חיים המזרחית, קריית חיים מערבית, 22.5.1959, א"מ, גל-61068/8.

סיפוק מידי של צרכים חומריים. הטיפול בעבריינים אלו יותר ליברלי כי המוסדות האחראים רוחשים אמון למשפחות בני טובים.⁶⁹

היחס של העיתונים הישראליים לעבריינות נוער מהמעמד הבינוני ('בני טובים') היה ביטוי לפניקה מוסרית, שאפיינה כאמור את תגובת תרבות ההורים לתרבות הצעירים ובני הנוער החדשה, בעולם המערבי ובישראל: שיח מוסרי, שהתמקד בהתנהגות אנטי-חברתית (anti-social behavior). את המונח 'פניקה מוסרית' טבע בראשית שנות השבעים הסוציולוג סטנלי כהן עבור התגובה של התקשורת ושל הציבור לקטטות בין חברות נוער של מודס ורוקס בערי הקיט בדרום אנגליה. בארצות מערב אירופה הדגישה הפניקה המוסרית התנהגות שפוגעת בנורמות חברתיות-בורגניות של היחיד, החברה והקהילה.⁷⁰ בהקשר הישראלי מדובר בחוסר מחויבות לפרויקט הציוני ופגיעה באתוס החברתי-הציוני. העיתונאי אליהו עמיקם קבע: 'סחיבת המכוניות ומעשי האלימות הנגרמים אחריה הם המשכם הישיר של המשחקים בשכונה. משחקים "על בשקר" שהתפתחו "משוטרים וגנבים", דרך "פחיות המים והחוט" וניפוץ נורות חשמל [...] לסחיבת מכוניות [...] והמשחק נמשך גם במכונית הסחובה [...] ירי צרורות באוויר תוך כדי נסיעה בכביש תל אביב-חיפה'. במאמר אחר הוא ראה בטיולים המסוכנים לפטרה ביטוי של הפקרות מבית של הצעירים.⁷¹

יצחק בן אהרן ודן הורוביץ תיארו בתחילת העשור את תופעת 'סיום המהפכה' ואת הרצון לנורמליות.⁷² בנאום מפורסם בוועידת מפא"י הזהיר יזהר סמילנסקי עוד ב-1958 מפני החלשות הרוח החלוצית בקרב הנוער ורצונם בחיים נוחים, חסרי מחויבות לדור ההורים.⁷³ אישי ציבור, ועדות, חברי כנסת ושרים, עיתונאים, אזרחים ואזרחיות מן השורה פרסמו אין-ספור מאמרים, ספרים ודברי ביקורת פסימיים ואחוזי חרדה שקראו לגייס את הנוער למשימות לאומיות ולאכופ משמעת על הדור הצעיר, שמא יבוא הקץ על המפעל

69 שוהם וחובב, 'בני טובים'.

70 Cohen, *Folk Devils and Moral Panics*. ההגדרה להתנהגות אנטי-חברתית שונה מחברה לחברה, ממדינה למדינה ומתקופה לתקופה. במאמר אשתמש בהגדרה המשפטית הבריטית, ובה שלוש אמות מידה: (1) התנהגות הנתפסת באופן ברור כפוגעת או מכוונת לפגוע ביחיד או בקבוצה; (2) פעולה, תנאי, אדם או דבר היוצר בעיה, הטרדה, אי-נוחות, תקיפה או סבל לקהילה מקומית; (3) התנהגות אנטי-חברתית שפוגעת בסביבה. היא אינה מכוונת נגד הפרט או קבוצה אלא פוגעת בסביבה רחבה. ראו: Sahara Pickard (ed.), *Anti-Social Behaviour in Britain*. *Victorian and Contemporary Perspectives*, Palgrave, London 2016, pp. xv-xvii.

71 אליהו עמיקם, 'המשבר הרוחני במדינת ישראל', *ידיעות אחרונות*, 7 ימים, 27.12.1957, שם, 3.1.1958.

72 דן הורוביץ, 'בין "חברה חלוצית" ל"ככל הגויים"', *מולד*, יח, 146-147 (אוקטובר 1960), עמ' 413-431; יצחק בן אהרן, 'עוז לתמורה בטרם פורענות', *בפתח תמורה*, תל אביב 1968, עמ' 3-23. על שני מאמרים אלה ועל אווירת הדיכאון ואי-הנחת בקרב הבורגנות הישראלית ראו: היילברונר, 'הוויקטוריאנים הישראליים'.

73 יזהר סמילנסקי, 'הדור הצעיר: פנים ופנים', *מולד*, יח, 143 (יוני-יולי 1960), עמ' 267-274. חזן, 'מפא"י ופולמוס "דור האספרסו"'.⁷⁴

הציוני והמדינה הצעירה. ישראל אלדד, ממפקדי הלח"י לשעבר, דרש להקים מחנות עבודה לנוער עבריין, שיתקיימו בהם על לחם ומים אם לא יעבדו.⁷⁴

לצד הפניקה המוסרית היו הורים, חברי כנסת צעירים ועיתונאים כמו שולמית אלוני, אמנון רובינשטיין ואורי אבנרי שראו בתרבות בני הנוער חלק מתהליך טבעי של התקרבות של ישראל הצעירה לערכיה של אירופה: חומרנית יותר, מערבית יותר, נהנתנית וצרכנית.⁷⁵ הסטיריקן אפרים קישון לעג לפניקה המוסרית בנאום פָּרודי ששם בפיו של פעיל מפא"י קשיש אשר חושש כי הצעירים במפלגה יתפסו את מקומו: 'מהו הנוער שלנו? מה טיבו? מה אופיו? מה זה נוער בכלל? מה רוצה הנוער? מה האידיאלים שלו? מה תוכניותיו? מה יש? מה אוכל אותו? מה הוא אוכל? לשם מה הוא חי?'⁷⁶

העיתונאי אורי אבנרי, עורך השבועון האנטי־ממסדי העולם הזה, הגיב על הפניקה המוסרית בביקורת על ההליכה בתלם וההתברגנות של דור ההורים, והביע את תקוותו שדווקא מתרבות הצעירים הבורגנית, הנהנתנית, תצמח בשורה חדשה, אם כי לא מרדנית:

'לאן הערב' הוא המוטו של הצעירים בגילאים 20-30. הוריהם, דור המחתרות, הפלמ"ח, לוחמי תש"ח, רואים עצמם כדור מפואר. אך אין זה כך. היינו דור של ממלאי פקודות. מעולם לא מרדנו באבותינו. 'נחלצנו למשימות' אך לא 'יצרנו משימות' [...] מיד לאחר המלחמה עמדנו בתור למשרות, לפריג'ידרים, לשליחות בחוץ לארץ [...] בני הנוער של היום עם המסיבות שלהם ריקים ומשעממים, אך למול הוריהם המשעממים היושבים על המרפסות ומשחקים קלפים כמו כל השכנים מימין ומשמאל, נראות מסיבות הנערים והנערות כשופעי תוכן וטעם [...] אכן הם קונפורמיסטים ופורקי עול, נטולי אישיות ואופי, בורגנים זעירים ושוחרי נוחיות, חסרי שאיפות לאומיות ופרטיות, בעלי השכלה ירודה וכוח יצירה מדולל [...] אולם מוטב כך מאשר דור של חקיינים. חקייני העלייה השנייה או חקייני הפלמ"ח. איננו זקוקים לצעירים המוחפשים למיבישי ביצות או לפרטיזנים [...] טוב שדור זה קוטל את הערכים הישנים ואת המושגים הישנים [...] בלי הריסות הישן אין מקום לחדש. וכך אנו עוברים לשאלה האמיתית [...] האם מתוך ההמון הזה של שותי האספרסו וצופי־בארדו ומ־זיני-פרסלי [...] יקום ברבות הימים קומץ נבחר של מנהיגים אמיתיים? אני נמנה עם האופטימיסטים.

74 חזן, שם; הדרי, משיח רכוב על טנק, עמ' 64-72; ישראל אלדד, 'שביתת ההאטה של העבריינים הצעירים, היום', 21.1.1966; יעקב העליון, 'לדרוש מהנוער עוד ועוד! לא לפנק', ד, 24.12.1963.

75 שאילתה של חבר הכנסת אורי אבנרי לשר החינוך והתרבות ביום י"ח בטבת תשכ"ו (10.1.1966), דברי הכנסת, הישיבה ה-32 של הכנסת השישית, יום שלישי, י"ח שבט תשכ"ו (8.2.1966), עמ' 560: שולמית אלוני, 'על בעיות הנוער הישראלי', במת האישיה לעיון בבעיות החברה, 37 (פברואר 1966), עמ' 15-22; אמנון רובינשטיין, 'שייק', שם, עמ' 23-27. על הפתיחות היחסית שהפגינו כמה חברות וחברים בוועדה למניעת הפצת ספרות תועבה בקרב בני נוער, ראו: היילברונר, 'צריכת ספרות פורנוגרפית ופניקה בישראל בשנות השישים'. על הפתיחות היחסית בבריטניה לתרבויות הנוער ראו: Mitchell, *Adult Responses to Popular Music*.

76 אפרים קישון, 'דור האספרסו', הכל תלוי: הומורסקות, מעריב, תל אביב תשכ"ב, עמ' 131.

אבנרי הרבה לסקר בשבועונו העולם הזה את התרבות העולה של בני הנוער ואת חיי הלילה ומיקד את ביקורתו בדור ההורים. ההורים ציפו מילדיהם להצטרף לתנועות נוער ולהתגייס למשימות לאומיות, ואילו הם עצמם התברגנו, עסקו בהתבססות כלכלית ובילו בשעות הפנאי שלהם במשחקי קלפים נטולים תוכן. הנהגות של נוער המסיבות הייתה בעיני אבנרי לא תרבות של מחאה אלא המשך טבעי של התברגנותם של ההורים. הוא העדיף המשכיות בורגנית כזו מן התרבות החקיינית של תנועות הנוער ('חקייני הפלמ"ח'). התרבות המגויסת של דור ההורים הייתה בעיניו ביטוי של צייתנות וחקיקוי של דור המייסדים.⁷⁷ נער לפני גיוס הגיב לפניקה המוסרית בתיאור ציני ביקורתי-אירוני של דורו:

כשעשיתם עצמכם שיכורים עשיתם זאת רק כדי לקבל מהנוכחים רשות לנבל את הפה ולאמר פעם אחת ולתמיד מה שאתם חושבים [...] כשרציתם להתחיל עם 'חתיכה' הייתם מספרים לה בכל הזדמנות שאתם לא סובלים בחורות [...] כשהפכתם כבר להיות בני זוג, כתבתם לה מכתבים והעתקתם כל מיני מילים מפוצצות משירים וספרים [...] בחברה חדשה השתדלתם לדבר עברית-ספרותית [...] באוטובוס עשיתם עצמכם ישנים כשלא רציתם לפנות מקום לזקנים [...] טפו, גועל נפש, פראי אדם שכמותכם, בצבא הייתם הראשונים שדיברתם בהתלהבות על התנדבויות ספונטניות וכשאלה נתבקשו לצעוד מחוץ לשורה, נדבקו רגליכם לקרקע משום מה [...] תרשו לנו בתחילה להפריך כמה שקרים אשר טפלו על אותו נוער [...] ובכן שקר וכזב הוא שנוער זה גולד בתנאים לא תנאים [...] האמת שחי וגדל בשפע של שוקולדות [...] האמת היא ששנא ללמוד [...] נוער שיודע לקלל בכל השפות, לרבוץ על הטיילת, יש לו חוש הומור, רגש נחיתות, בטחון עצמי מופרז [...] הכוונה לא לנוער שהגשים עצמו והמשיך וחי את חייו בקיבוצים ובמושבים [...] אנו נכתוב על הסברס שהתחילו להגשים בזמנו, התיאשו, זרקו לכלבים את כל החינוך החלוצי, עברו העירה [...] מגדלים זקנים, משתדלים להיות בוהמיים [...] לא מאזינים לתכנית 'בכנסת ובעודותיה', מבסוטים לשמוע את 'שלושה בסירה אחת', הזילו דמעות כשראו את 'הוא הלך בשדות' ואת 'בערבות הנגב'. רקדו דבקות בדליה ואוהבים ריקודים סלונים. משתגעים לנסוע לחול ואדישים לתנועות היורדים והעולים [...] מתעניינים באופן מיוחד במודעות השידוכים [...] מכבדים אמנים זרים ומאסו במקומיים [...] מאמינים בכל רמ"ח אבריהם שרק בזכותם קמה מדינת ישראל.⁷⁸

77 אורי אבנרי, 'הנדון: דור האספרסו', העולם הזה, 3.8.1960. תגובה דומה לזו של אבנרי הביע ירון לונדון, 'רוב תושבי ישראל לא שאפו מעודם ריח זבל ניחוח חציר. הניחוח השליט באויר של משק חקלאי בישראל הוא ריח דיזל וסיכת קומביינים. וברחוב הישראלי – ריח שישליק ודיאודוראנט לבית השחי [...] עממיות מזוייפת [...] כתוב ככל העולה על רוחך [...] בתנאי שלא תפגום בדמותו של הצעיר המתנוסס על גב הלירה: רועה רחב כתפיים ומקורזל שיער או פועל משובר גידים או דיג או צעירה שליפסטיק לא עלה על דל שפתיה', ראו: ירון לונדון, 'פסטיבלי זמר או כיצד מעודדים תיפלות', גל נעול: עלון פנימי לעובדי רשות השידור, 2.12.1966, עמ' 21-25.

78 פיני גולדמן, 'האמת במערומיה', במחנה, 28.8.1958, עמ' 7; 'הסברס', שם, 29.4.1958, עמ' 12.

לכאורה תיאור זה הוא עוד ביטוי של פניקה מוסרית, של זעזוע מהתנהגות האנוכית והצבועה של הנוער, אבל המבט הוא אירוני – הנערים משלמים מס שפתיים לציפיות הגבוהות מהם: להתנהגות אלטרואיסטית (פינוי מקום לזקנים לאוטובוס), לעניין בתרבות גבוהה (ספרות ושירה) ולהתגייסות למשימות מסוכנות (התנדבות בצבא), אבל דואגים לרווחתם האישית, מתעניינים בעיקר בבידור, במוזיקת פופ זרה (דווקא) ובחזיון אחר נערות וחולמים על נסיעה לחוץ-לארץ (דבר נדיר באותם ימים). המחבר לועג, במשתמע, הן לאנוכיותו וצביעותו של הנוער הן לזעזוע מאנוכיות זו, מהציפיות שיגלה עניין בעניינים שברומו של עולם – אף המשמימים מהם, כגון עבודתה השוטפת של הכנסת. הן אבנרי בן ה-36 הן פני גולדמן בן ה-18 הסיקו אותה מסקנה. תרבות המחאה של בני הנוער והצעירים נעוצה בתנאי החיים הנוחים שלהם. הצביעות והיומרה להתנגד נשארים על הנייר. נראה שלפניקה המוסרית של תרבות ההורים אין בסיס.

סיכום: מחשבות על מדוע לא נשבה 'רוח 68' בישראל⁷⁹

האם הפניקה המוסרית שהתמקדה בתרבות חבורות הנוער אשר תיארת כאן הייתה מוצדקת או מוגזמת? האם פגעה תרבות הנוער בעתידו של מפעל הצינוי, בכוחה של המדינה ובחוסנה המוסרי, כמו שחששה 'תרבות ההורים' האם היה סיכוי כלשהו כי מחאת בני הנוער ומעשי האלימות בקרבם יתורגמו למחאות המונים נגד המדינה? בפרק הסיכום אבחן שאלה זו לפי השנים שבאו לאחר התקופה המתוארת כאן, מתוך ניסיון להעלות כמה השערות מדוע זנחו בני הנוער את דפוסי התנהגותם המרדנית ומסרו נפשם למען תרבות ההורים.

לפני שאעסוק בסוגיות הללו ואעלה כמה כיווני מחקר עתידיים יש לזכור כי ממדיה הכמותיים של תופעת האלימות והעבריינות של חבורות נוער ממוצא אירופי לא נדונו לעומק במאמר, בעיקר מסיבות של היעדר מקורות מהימנים. באזור תל אביב, הנמצא במוקד המאמר, דובר כנראה בכמה מאות בני נוער. כך מצוין במחקר המפורט של משטרת תל אביב שנערך בתחילת שנות השישים ופורסם בשנת 1964 על פעילות חבורות הנוער ומציינת כמה עשרות בני נוער בכל חבורה. כמה שנים קודם לכן עסקה ועדת החינוך והתרבות של הכנסת בעבריינות נוער לומד בבתי ספר תיכון וציינה כי חסרים נתונים בסיסיים על התופעה. העלייה בממדי התופעה נעוצה אף בהקמת מחלקות נוער במשטרת ישראל בערים הגדולות ובפעילות ערה שלהן; אלה הקצו זמן לחקר התופעה. מובן שגם העיתונות אהבה להפריז בממדי התופעה מסיבות ידועות: 'פשע וסנסציה מוכרות'.⁸⁰ אין ספק כי נדרש מחקר עתידי בנושא זה שיאשש או יסתור את הנתונים של משטרת ישראל, את הדוחות השונים ואת המחקרים שהזכרתי במאמר.

79 סיכום מחקר על שנת 1968 ורוח 68 בעולם ראו בתוך: היילברנר, '1968', עמ' 232-253.

80 א"מ, 6.4.1964, ל-243/15; ארכיון הכנסת, 18.6.1957, פרוטוקול 40/ב; יזרעאלי, חבורות נוער.

אנסה כעת לעמוד על מסקנות אחדות מן המאמר ולהעלות כמה השערות על טיבן ועל משמעותן. כאמור, העימות בין תרבות הצעירים לתרבות ההורים במחצית הראשונה של שנות השישים לא היה ייחודי לישראל אלא אפיין בצורה כזו או אחרת את כל החברות המערביות לאחר מלחמות.⁸¹ אולם בחברות המערביות האחרות נצבע העימות בצבעים תרבותיים, כלכליים, פוליטיים ומוסריים באמצע שנות שישים, והגיע לשיאו לקראת סוף העשור בגל של מרידות ומאבקי צעירים וסטודנטים בחלקים רבים של העולם: מזרח אסיה, אמריקה הלטינית וצפון אמריקה, אירופה והמזרח התיכון נצבעו בגלי מחאות מסוגים שונים. בישראל התרחש תהליך הפוך. לתרבות המחאה של בני הנוער הישראלים הוצמד מלכתחילה תאריך סיום: בגיל 18 גויסו גיבורי המאמר לשירות חובה של שנתיים וחצי, ואילו הסטודנטים במערב אירופה ובארצות הברית נהנו מדחיית שירות או מפטור.

בישראל ובמערב השפיעו שתי מלחמות על מחאת בני הנוער בכיוונים שונים. במערב הייתה מלחמת וייטנאם למוקד מחאת הצעירים. בישראל היו אלה מלחמת ששת הימים והמשכה – מלחמת ההתשה. רובם המוחלט של הנערים 'המורדים' והעבריינים בישראל, להבדיל מבני גילם במערב שעלו על בריקדות ונאבקו למען צדק וחופש, ירשו מהוריהם את מערכת הערכים הישראלית הבסיסית, המבוססת על לאומיות ועל מילטריזם. לפיכך הם זנחו את נעוריהם הפרועים כאשר קראה להם המדינה.⁸²

במאמר מכונן⁸³ תיאר מנחם מאוטנר כיצד שילבה תחנת הרדיו גלי צה"ל מוזיקת רוק מרדנית עם תכנים צבאיים ופטריוטים כשפנתה לנוער ועודדה אותם להתגייס, ולחיילים להילחם ולהקריב את נפשם עבור המדינה. אלה היו אותם נערים מהמעמד הבינוני, חובבי הביטלס והלבוב המערבי, ששנה לפני גיוסם עסקו ב'מחאה דרך טקסים', ומקצתם בעבריינות אלימה ומינית. הסרט **בלוז לחופש הגדול** (1987), שעלילתו מתרחשת בשנים 1968-1969, מתאר חבורת נערים (ובה בת אחת) בשנה האחרונה ללימודים בבית הספר התיכון. הם עוסקים במחאה באמצעות טקסים: עישון חשיש במשרד מנהלת בית הספר, לעג למנהיגי המדינה והאזנה למוזיקה 'מחתרתית'. דעותיו של אחד מהם – אהרל'ה שכטר הפציפיסט – הן דעות פוליטיות רדיקליות עוד לפני מלחמת ששת הימים, משנות התיכון הראשונות. אולם בהגיע יום פקודה הם זונחים את עברם המחאתי ומתגייסים. באוטובוס לבקו"ם נשאל אהרל'ה הפציפיסט 'מה אתה עושה על האוטובוס הזה?' 'איני יודע', הוא עונה, 'אין מה לעשות [...] ככה זה'.

81 במערב היו נערים ממשפחות מעמד הפועלים שותפים מלאים למחאה דרך טקסים, בגלל השיפור במצבם הכלכלי ועליית השכר לשוליות במפעלים; בישראל לא יכלו נערים משכבות נמוכות לאפשר לעצמם ליהנות מפרות השגשוג הכלכלי שחוותה ישראל מסוף שנות החמישים. ראו: Felix Fuhg, *London's Working-Class: Youth and the Making of Post-Victorian Britain, 1958-1971*, Palgrave, London 2021.

82 אין ספק כי הנימוק הצבאי-לאומי אינו היחיד לתופעת הציות ל'תרבות ההורים' מגיל 18 ואילך. יש עוד ממדים תרבותיים, קהילתיים וחברתיים ייחודיים לחברה הישראלית שקשורים לסוגיות של מדינת הגירה, זיכרון השואה, דפוסי ריבוד ומעמד לדוגמה, וגם הם משמשים נימוק והסבר אפשרי לאי-התמשכות תופעת המרד.

83 מאוטנר, 'גלי צה"ל או ההאחדה של הרוק והמוות'.

עוד ב־1963, בעת סערת 'שיר השכונה', חזתה יהודית דורון, הממונה על תלונות הציבור ברשות השידור, כי הנערים 'הפרועים' המתוארים בשיר יתגייסו בסופו של דבר ויהיו חיילים נאמנים. ב־1967 התפייט איסר בן כנען כתב מעריב לנוער:

תראו את אהר'לה, 'סולדט' ממש [...] ודני המס־כ"ף, הצועד באיטיות, רק אתמול שרק את 'שיר השכונה' [...] שערו מתבדר ברוח והמדים הדוקים לגוו המוצק והחסון [...] רק לפני שבוע נקראו 'דור האספרסו' ו'דור הטרגזיסטור' [...] וכעת זיעתו המלוחה מעורבת באבק לווהט. זיעתו של נוער תשכ"ז [...] הדי הדיסקוטקים ורחשי הטרגזיסטור נבלעו וגוועו ברעמו העמום של מנוע הטנק.⁸⁴

כך, להבדיל מצעירים בארצות אחרות, הפריכה התגייסות הנוער הישראלי ממעמד הביניים למלחמות 1967-1973 את הפניקה המוסרית ודחקה לשוליים את 'המחאה הטקסית', את המיניות, העבריינות והאלימות. העימות הבין־דורי נהיה מפגש, שיתוף פעולה, קבלת השליטה של תרבות ההורים. להבדיל ממדינות המערב בשנות השבעים והשמונים, נגוזה כל תקווה לשינוי ערכים עתידי.⁸⁵

84 בן כנען, 'דור תשכ"ז'.

85 אני יודע כי היו בישראל של תחילת שנות השבעים תופעות של מחאת צעירים פוליטית במגוון היבטים, ואף מחאה של בני נוער שהתבטאה ב'מכתב השמיניות', אולם היו אלו תופעות אקראיות ומבודדות, ולדעתי קשה לשייכן לרוח '68 העולמית. ראו: אלמליח וקדרון, 'בין תרבות לפוליטיקה'.